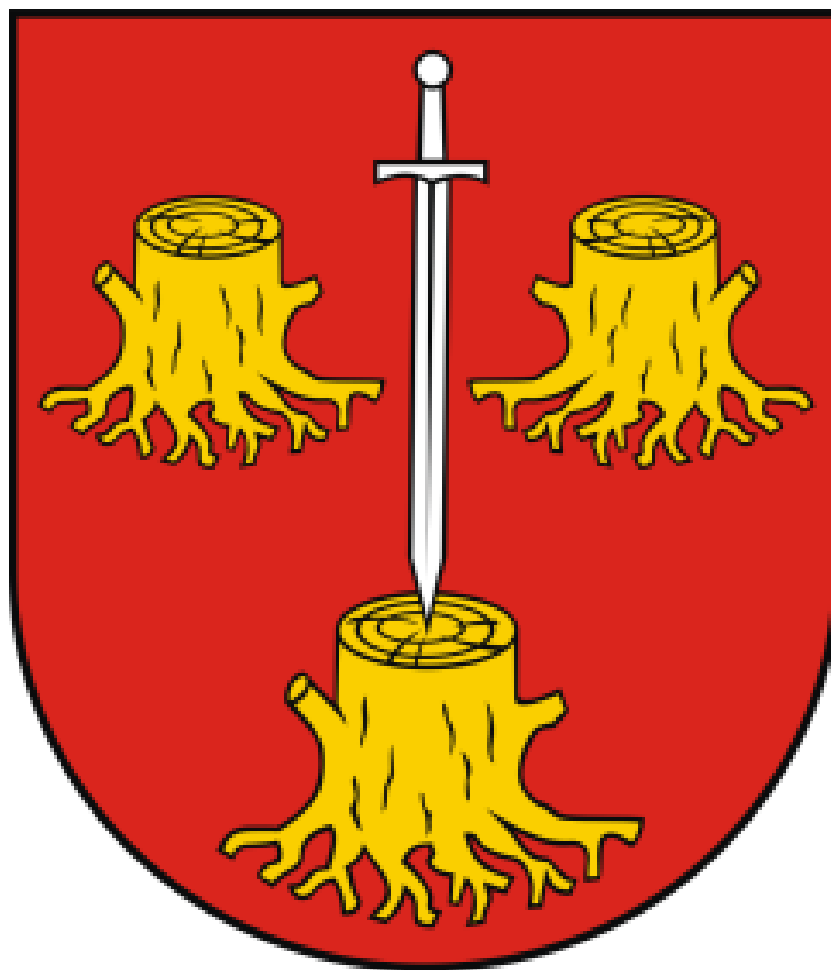
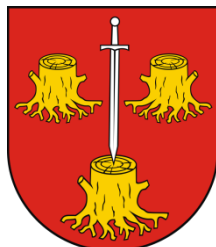

**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTEKAMI
GMINY GÓZD
NA LATA 2026 – 2029**

Gózd
2025 r.

ZLECENIODAWCA:

Urząd Gminy Gózd
ul. Radomska 7
26-634 Gózd
tel. (48) 320-20-97
fax. (48) 320-20-82
e-mail: gmina@gozd.pl
www.gozd.pl

WYKONAWCA:

Judyta Nawrot-Bukowiec
ul. Miejska 93/12B
35-317 Rzeszów
tel. 783 798 165
e-mail: reliktarcheologia@gmail.com
www.reliktarcheologia.pl

Autor opracowania:

Judyta Nawrot-Bukowiec

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	4
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	5
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.....	6
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	14
4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - dokumenty o znaczeniu krajowym.....	14
4.1.1 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026.....	14
4.1.2 Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.).....	15
4.1.3 Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030	16
4.1.4 Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030	17
4.2 Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	18
4.2.1 Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Mazowieckim na lata 2022-2025	18
4.2.2 Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030. Innowacyjne Mazowsze.....	18
4.2.3 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego	20
4.2.4 Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Radomskiego na lata 2024-2028.....	21
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	24
5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).....	24
5.1.1 Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Gózd	24
5.1.2 Strategia Rozwoju Gminy Gózd na lata 2021-2030.....	26
5.1.3 Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Gózd	27
5.2 Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	28
5.2.1 Charakterystyka gminy.....	28
5.2.2 Rys historyczny	29
5.2.3 Krajobraz kulturowy i zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	38
5.2.4 Zabytki archeologiczne	47
5.3 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	48
5.3.1 Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	48
5.3.2 Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.....	49
5.3.3 Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.....	49
5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	49
5.5 Dziedzictwo niematerialne	50
6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ.....	51
6.1 Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy	51
6.2 Analiza Szans i zagrożeń.....	52
7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE	54
7.1 Priorytety i kierunki działań programu opieki nad zabytkami	55
8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	60
9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	61
10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	62
11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW	67

1. WSTĘP

Niniejszy dokument służy określeniu działań gminy w zakresie inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Działania te winny odbywać się w harmonii z działaniami gospodarczymi i społecznymi oraz zapewniać ochronę dziedzictwa kulturowego środkami prawnymi, takimi jak odpowiednie zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz finansowymi, poprzez przeznaczenie części budżetu gminy na ochronę zabytków. Procesy rozwojowe zachodzić powinny przy zapewnieniu warunków trwania i zachowania dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń oraz przy wykorzystaniu zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne. Lokalne dziedzictwo kulturowe posiada potencjał wpływający na atrakcyjność ekonomiczną regionu poprzez rozwój turystyki w oparciu o zabytki. Poprzez wyznaczone działania może przyczynić się do wzmocnienia świadomości wspólnoty kulturowej i lokalnej tożsamości.

Program ten stanowi aktualizację opracowanego dokumentu - Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Gózd na lata 2020 - 2023, który został przyjęty uchwałą nr XIII/112/2020 Rady Gminy Gózd z dnia 15 czerwca 2020 r. Gmina Gózd posiadała również Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2011-2014 (uchwała nr IX/57/2011 z dnia 25 lipca 2011 r.) oraz na lata 2016-2019 (uchwała nr XVII/115/2016 z dnia 12 września 2016 r.).

Pierwsze rozdziały (II-IV) dotyczą ustawowych uwarunkowań formalno-prawnych odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego, ustawowych celów *Programu* oraz analizują najważniejsze dokumenty, strategie, programy - ważne z punktu widzenia opieki nad zabytkami - zarówno opracowane na szczeblu centralnym jak i wojewódzkim. Jest to konieczne, gdyż *Program* powinien być zgodny z założeniami odnoszącymi się do ochrony i opieki nad zabytkami zarówno na szczeblu centralnym, czyli do polityki państwa w tym zakresie, jak również na poziomie województwa i powiatu.

Rozdział V składa się z kilku części. W pierwszej części analizie poddane zostały dokumenty programowe gminy pod kątem uwzględnienia w nich kwestii związanych lub mających wpływ na zachowanie oraz ochronę zabytków i krajobrazu kulturowego. W części drugiej przedstawiono charakterystykę zasobu zabytkowego gminy. Wskazano w nim najważniejsze obiekty, zespoły obiektów i cechy charakterystyczne krajobrazu kulturowego gminy. Takie rozpoznanie dało podstawę do znajdującej się w dalszej części *Programu* analizy SWOT (mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia) jakie dokonały się w zakresie zachowania zasobu najistotniejszych zadań do zrealizowania przez gminę. W kolejnej części rozdziału V przedstawiono dane dotyczące zabytków z terenu gminy wpisanych do rejestru (rejestr zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych), zabytki w gminnej ewidencji zabytków, jak również dziedzictwo niematerialne gminy.

Rozdział VI stanowi ocenę dziedzictwa kulturowego - Analiza szans i zagrożeń. Uwzględniono w nim aktualny stan zachowania zasobu zabytkowego i krajobrazu kulturowego. W rozdziale VII wskazano najważniejsze zadania ujęte w ramach zawartych priorytetów (Priorytet I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno - gospodarczego gminy oraz Priorytet II: Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego). Kolejne rozdziały, VIII i IX, dotyczą sposobu realizacji i oceny wdrażania Programu. W X rozdziale, przedstawiono źródła finansowania realizacji zadań. Natomiast w końcowym XI rozdziale opisano realizację i finansowanie przez Gminę zadań z zakresu ochrony zabytków.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawą prawną sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (*t. j. Dz. U. z 2024 r., poz. 1292, ze zm.*) mówiący, że:

1. Wójt, burmistrz lub prezydent miasta sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami,
2. Gminny program opieki nad zabytkami podlega uchwaleniu przez radę (miasta, gminy, powiatu) po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków,
3. Program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
4. Z realizacji programu wójt, burmistrz lub prezydent miasta sporządza, co dwa lata, sprawozdanie, które przedstawia Radzie.

W przypadku programów na poziomie gminnym podstawą ich sporządzenia jest Gminna Ewidencja Zabytków założona w oparciu o ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami uwzględnia się przy określaniu ustaleń planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy.

Celem *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami* w świetle art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest:

1. (uchylony).
2. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
3. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
4. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
5. podejmowanie zadań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
6. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
7. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony tego dziedzictwa określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie tego konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła starą ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.** (*Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 ze zm.*) w przepisach:

Art. 5: „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Art. 6 ust. 1 i 2: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkającym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

Art. 86: „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

- **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (*t. j. Dz. U. z 2024 poz. 1292, ze zm.*), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

Art. 3: definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie, takie jak: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Art. 4: objaśnia, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

Art. 5: określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „Opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu

warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”.

Art. 6: klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

- „1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:
- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
 - 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393),
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
 - 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
 - a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) reliktdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

Art 7: reguluje następujące formy ochrony zabytków:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
 - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) Utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Art. 16 ust. 1: wskazuje radę gminy jako organ tworzący park kulturowy, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami

nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Jest on tworzony na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Art. 17: określa zakazy i ograniczenia dotyczące terenu parku kulturowego, związane z: prowadzeniem robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, umieszczaniem tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1, zasadami i warunkami sytuowania obiektów małej architektury, składowaniem lub magazynowaniem odpadów.

Art. 18: „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy określaniu ustaleń strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów odbudowy, albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. Określając ustalenia strategii, analiz, planów i studiów, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art. 19: wskazuje, że: 1. Określając ustalenia planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy, uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych:

- 1) objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7, wraz z ich otoczeniem;
- 2) ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;

3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się przy określaniu ustaleń planów, o których mowa w ust. 1.

3. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20: „Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.”

Art. 21: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

Art. 22: „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

Art. 89: wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

Art. 107a. 1. Właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa albo wpisanego do rejestru lub innego zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, który nie powiadomił odpowiednio ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego albo wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zdarzenia,

2) zagrożeniu dla zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zagrożenia,

3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego, w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany,

4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości – podlega karze pieniężnej w wysokości od 500 do 2000 zł.

2. Karę pieniężną, o której mowa w ust. 1, nakłada w drodze decyzji organ ochrony zabytków, którego właściciel lub posiadacz obowiązany był powiadomić.

Art. 107c. 1. Osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która uniemożliwia lub utrudnia dostęp do zabytku organowi ochrony zabytków, wykonującemu uprawnienia wynikające z ustawy, podlega karze pieniężnej w wysokości od 500 do 2000 zł.

2. Karę pieniężną, o której mowa w ust. 1, nakłada w drodze decyzji organ ochrony zabytków, któremu uniemożliwiono lub utrudniono dostęp do zabytku.

➤ **Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (*t. j. Dz. U. z 2025, poz. 1153, ze zm.*), gdzie w art. 7 ust 1 pkt. 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji

kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach, w tym:

- **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (*t. j. Dz. U. 2025, poz. 527, ze zm.*). Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.
- **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (*t. j. Dz. U. 2025, poz. 418, ze zm.*). Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Ustawa dotyczy także obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków.
- **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska** (*t. j. Dz. U. 2025, poz. 647, ze zm.*). W odniesieniu do zieleni zabytkowej objętej ochroną prawną Ustawa reguluje zasady wydawania pozwoleń na wycinkę i pielęgnację zieleni, definiuje wymóg uzgadniania z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz jego kompetencje w zakresie wydawania pozwoleń na podejmowanie prac polegających na usunięciu drzew lub krzewów z nieruchomości zabytkowej lub jej części będącej wpisany do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni.
- **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (*t. j. Dz. U. 2025, poz. 884*), której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (*t. j. Dz. U. 2025, poz. 1077, ze zm.*). Ustawa reguluje zbywanie nieruchomości zabytkowych własności Skarbu Państwa bądź samorządu terytorialnego:
 - art. 13 ust. 4 - Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków,
 - art. 13 ust. 5 - Sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków).
- **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (*t. j. Dz. U. 2025, poz. 1173*). Ustawa precyzuje, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością

kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, Filmoteka Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.

- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (*t. j. Dz. U. 2025, poz. 1338*). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).
- **Ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych** (*t. j. Dz. U. 2025, poz. 1590*).
- **Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych** (*t. j. Dz. U. 2018, poz. 2337*).
- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu** (*t. j. Dz. U. 2015, poz. 774, ze zm.*).
- **Ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych** (*t. j. Dz. U. 2024, poz. 82*).
- **Ustawa z dnia 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym** (*t. j. Dz. U. 2025, poz. 1344*).
- **Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach** (*t. j. Dz. U. 2025, poz. 567*).
- **Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych** (*t. j. Dz. U. 2025, poz. 707*).
- **Ustawa z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadku i darowizn** (*t. j. Dz. U. 2025, poz. 769, ze zm.*).
- **Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji** (*t. j. Dz. U. 2024, poz. 278*).

Zasady ochrony zabytków, znajdujących się w muzeach i bibliotekach, zostały określone w:

- **Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (*t. j. Dz. U. 2022, poz. 385*). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nienastawioną na osiąganie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów” (art. 1).

Zgodnie z ustawą muzeum realizuje powyższe cele poprzez:

- „1) gromadzenie zabytków w statutowo określonym zakresie;
- 2) katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych zbiorów;
- 3) przechowywanie gromadzonych zabytków, w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo, oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych;
- 4) zabezpieczanie i konserwację zbiorów oraz w miarę możliwości, zabezpieczanie zabytków archeologicznych nieruchomych oraz innych nieruchomych obiektów kultury materialnej i przyrody;
- 5) urządzanie wystaw stałych i czasowych;
- 6) organizowanie badań i ekspedycji naukowych, w tym archeologicznych;
- 7) prowadzenie działalności edukacyjnej;
- 7a) popieranie i prowadzenie działalności artystycznej i upowszechniającej kulturę;
- 8) udostępnianie zbiorów do celów edukacyjnych i naukowych;
- 9) zapewnianie właściwych warunków zwiedzania oraz korzystania ze zbiorów i zgromadzonych informacji;
- 10) prowadzenie działalności wydawniczej.

- **Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (*t. j. Dz. U. 2022, poz. 2393*). Mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (*t. j. Dz. U. 2025, poz. 1173*).

Do aktów wykonawczych dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami należy także:

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (*Dz. U. z 2019 r. poz. 1721*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (*Dz. U. z 2019 r. poz. 1886*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 28.04.2017 r. ws. Listy Skarbów Dziedzictwa (*Dz. U. z 2017 r. poz. 928*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 30.09.2024 r. zmieniające rozporządzenie ws. dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (*Dz. U. z 2024 r. poz. 1462*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 10.01.2014 r. ws. dotacji na badania archeologiczne (*Dz. U. z 2014 r. poz. 110*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 9.02.2004 r. ws. wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (*Dz. U. z 2004 r., nr 30, poz. 259*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 25.08.2004 r. ws. organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (*Dz. U. z 2004 r., nr 212, poz. 2153*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 18.04.2011 r. ws. wywozu zabytków za granicę (*Dz. U. z 2011, nr 89, poz. 510*);

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 19.07.2019 r. ws. wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wywozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (*Dz. U. z 2019, poz. 1470*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 3.02.2006 r. zmieniające rozporządzenie ws. odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (*Dz. U. z 2006, nr 24, poz. 181*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 09.04.2004 r. ws. organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (*Dz. U. z 2004, nr 75, poz. 706*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 01.04.2004 r. ws. nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (*Dz. U. z 2004, nr 71, poz. 650*).

Przepisy i konwencje międzynarodowe

Problematyka ochrony zabytków jako ważne zagadnienie dziedzictwa kulturowego znalazła swoje odbicie w międzynarodowych konwencjach. Przepisy i konwencje międzynarodowe stanowią zbiór dokumentów traktowany przez środowisko konserwatorskie, jako doktrynalna podstawa ochrony dziedzictwa kulturowego. Część z tych dokumentów została ratyfikowana przez Polskę. Pozostałe, pomimo braku formalnego przyjęcia do stosowania w Polsce, współtworzą obowiązujący zbiór przepisów. Są to:

- II Protokół do Konwencji Haskiej,
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, Paryż 1972 (ratyfikowana przez Polskę w 1976 r.),
- Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Architektonicznego, Grenada 1985 (ratyfikowana w 2011 r.),
- Międzynarodowa Karta Ochrony Miast Historycznych ICOMOS (Toledo-Waszyngton 1987),
- Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Archeologicznego, La Valetta 1992 (ratyfikowana w 1995 r.),
- Europejska Konwencja Krajobrazowa, Florencja 2000 (ratyfikowana w 2004 r.),
- Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, Paryż 2003 (ratyfikowana w 2011 r.),
- Konwencja w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, Paryż 2005 (ratyfikowana w 2007 r.),
- Dokument The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas – przyjęty przez 17 Zgromadzenie Generalne ICOMOS w 2011 r.,
- Nowa Karta Ateńska 2003 - Wizja miast XXI wieku, Lizbona, 20 listopada 2003 r.,
- Zalecenie UNESCO w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego, przyjęta na 35 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w 2011 r.

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - dokumenty o znaczeniu krajowym

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Gózd jest zgodny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się GPOnZ połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym (gminnym). Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego. Mają one przede wszystkim wpływ na działania podejmowane przez gminę.

4.1.1 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026

Najważniejszym w skali kraju dokumentem związanym z ochroną dziedzictwa kulturowego jest *Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami*. Dokument ten obejmuje lata 2023-2026. Został on przyjęty Uchwałą Nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r.

W ramach tego Programu będą realizowane następujące cele:

CEL GŁÓWNY: ZWIĘKSZENIE ODPORNOŚCI ZASOBU ZABYTKOWEGO W POLSCE.

Cel główny został dookreślony w trzech celach szczegółowych oraz w ośmiu kierunkach działań strategicznych, tj.:

Cel szczegółowy 1: Weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnieniu narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości.

Kierunek działań 1.1: Podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju:

1. Ochrona zasobu wielkoobszarowych i wieloelementowych zespołów architektury obronnej;
2. Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków techniki kolejowej i zaplecza kolejowego;
3. Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków techniki związanych z przemysłem wydobywczym/górnictwem/kopalnianym, węgla kamiennego i innych paliw kopalnianych;
4. Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków w zakresie zabytkowej architektury osad służbowych związanych z gospodarką leśną Lasów Państwowych.

Kierunek działań 1.2: Ochrona zabytków i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości:

1. Model i system wartościowania zabytków;
2. Plany zarządzania dla pomników historii;
3. Wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
4. System bezpieczeństwa zabytków;
5. Projektowanie konserwatorskie.

Kierunek działań 1.3: Realizacja międzynarodowych zobowiązań:

1. Implementacja konwencji UNESCO z 1972 do ustawy o ochronie zabytków;
2. Wdrożenie Konwencji UNESCO z 2001;
3. Współpraca międzynarodowa z UNESCO-ICOMOS-ICCROM-UE;
4. Wsparcie procesu tworzenia planów zarządzania dla miejsc światowego dziedzictwa w Polsce.

Cel szczegółowy 2: Wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków.

Kierunek działań 2.1: Cyfryzacja procesów administracyjnych:

1. Cyfryzacja procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
2. Opracowanie i realizacja programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Kierunek działań 2.2: Wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków:

1. Wdrożenie i rozwój programu AZP+;
2. Digitalizacja i udostępnianie zasobu archiwalnego;
3. Rozwój zasobu dokumentacyjnego 3D;
4. Rozwój portalu Zabytek.pl.

Kierunek działań 2.3: Reforma finansowania ochrony i opieki nad zabytkami:

1. Premia zabytkowa;
2. Wprowadzenie alternatywnego sposobu finansowania opieki nad zabytkami – crowdfunding.

Cel szczegółowy 3: Roli zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja).

Kierunek działań 3.1: Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych:

1. Strategia przeciwdziałania skutkom zmian klimatycznych dla zachowania zabytków;
2. Wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
3. Twój dom – dialog z tradycją;
4. Upowszechnianie tradycyjnych, neutralnych dla środowiska, metod i technik rzemieślniczych – „Szkoła rzemiosł CAD”;
5. Warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
6. Wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
7. Proces prowadzenia inwestycji w obiektach zabytkowych - szkolenia dla samorządów.

Kierunek działań 3.2: Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego:

1. Włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
2. Badania społeczne i statystyczne dotyczące dziedzictwa kulturowego;
3. Pomiar wpływu kultury i dziedzictwa na rozwój społeczny;
4. Kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dziedzictwa kulturowego;
5. Wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom;
6. Edukacja o dziedzictwie kulturowym, z uwzględnieniem dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami;
7. Utworzenie i rozwój działalności Forum Posiadaczy Zabytków przy Generalnym Konserwatorze Zabytków.

4.1.2 Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) została przyjęta uchwałą nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

Strategia jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa, która określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągania oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1). Obszar e-państwo – kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2). Kapitał ludzki i społeczny – kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2030 r.:

– Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

– Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

4.1.3 Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 została przyjęta uchwałą nr 155 przez Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. Jest ona aktualizacją poprzedniej Strategii uchwalonej 26 marca 2013 r. (przyjętej uchwałą nr 61 Rady ministrów).

Głównym celem Strategii jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule Strategii: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie - społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura - tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność - potencjał kulturowy i kreatywny.

W obszarze 2 wymieniono m.in.:

- ✓ niewystarczający poziom czytelnictwa wśród Polaków oraz niewykorzystany potencjał i ważna rola bibliotek publicznych,
- ✓ niska jakość oferty artystycznej dla najmłodszych oraz deficyty kompetencji kulturalnych,
- ✓ zły stan zabytków oraz niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych,
- ✓ niewystarczający poziom wykorzystania potencjału rozwojowego podmiotów działających w obszarze kultury oraz szkół artystycznych,
- ✓ niewystarczający poziom ochrony zbiorów wchodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego,
- ✓ braki w infrastrukturze archiwów państwowych oraz ich rola w procesach zarządzania dokumentacją elektroniczną w administracji publicznej,
- ✓ brak spójnej i aktualnej krajowej koncepcji rozwoju cyfrowych zasobów kultury,
- ✓ rosnący potencjał muzeów w zakresie budowania kapitału społecznego,
- ✓ braki w obszarze budowania wyrazistego, spójnego i atrakcyjnego wizerunku Polski za granicą.

W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można drugi z celów *"Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich"*. Wytyczone tutaj kierunki działań takie jak:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze.
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury:
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę.
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

4.1.4 Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030

Dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski przyjęty został przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długiej perspektywie czasowej. Szczególny nacisk położony został na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, który decyduje o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe.

W ramach dokumentu zdefiniowane zostały m.in. uwarunkowania polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat. Uwzględniono wśród nich także uwarunkowania wynikające z dziedzictwa kulturowego. Zdiagnozowano m.in. niski, niezgodny z posiadanym potencjałem rozwojowym, poziom wykorzystania funkcji symbolicznych i promocyjnych zasobów dziedzictwa kulturowego.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 uwzględnia powiązania polityki przestrzennej z ochroną i opieką nad zabytkami oraz zalecenia odnoszące się do zachowania i wykorzystania dziedzictwa kulturowego Polski:

1. rewitalizacja historycznych i zabytkowych obiektów w celu wzmocnienia i wyeksponowania ich funkcji;
2. zabezpieczenie możliwości dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego w oparciu o zachowanie w dobrym stanie zasobów naturalnych, kulturowych i lokalnych walorów środowiska;
3. zachowanie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, w tym najcenniejszych fragmentów przestrzeni przyrodniczej, w procesie trwałego rozwoju społeczno-gospodarczego - przy aktywnym udziale różnorodnych partnerów, w szczególności społeczności lokalnych;
4. rozpoznanie i zachowanie charakterystycznych krajobrazów przyrodniczych i historycznych oraz związanych z nimi elementów symbolicznych o charakterze dóbr materialnych lub stanowiących część niematerialną dziedzictwa kultury oraz rozwój współczesnych krajobrazów kulturowych;
5. wykorzystanie unikalnych zasobów krajobrazu kulturowego i budowanie specjalizacji terytorialnej w celu rozwoju lokalnych rynków pracy;
6. ochrona i wykorzystanie dla harmonijnego rozwoju obszarów wiejskich ich potencjału przyrodniczego, krajobrazowego i kulturowego;
7. dbałość o zabytki oraz dziedzictwo kulturowe, kultywowanie tradycji lokalnych, sprzyjające rozwojowi turystyki i wspomagające proces budowania/wzmacniania tożsamości kulturowej;
8. kompleksowe lokalne programy rewitalizacji powinny zapewniać poprawę stanu budynków mieszkalnych i budynków użyteczności publicznej, ochronę dziedzictwa kulturowego, zapewnienie wysokiej jakości przestrzeni publicznych, poprawę transportu publicznego, itp.;
9. zintegrowana ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego;
10. prowadzenie aktywnej polityki konserwatorskiej i promocyjnej w stosunku do zasobów przyrodniczych, krajobrazowych i zabytkowych obiektów kultury, obejmującej określenie przestrzeni i obiektów poddanych ochronie lub wskazanych do ochrony, prowadzenie monitoringu zachowania zasobów; powstanie list krajobrazów i obiektów o unikatowych wartościach przyrodniczych, historycznych, archeologicznych, szczególnie o cechach symbolu, a także upowszechnienie listy krajobrazów zagrożonych;
11. zabezpieczenie dziedzictwa przed skutkami klęsk żywiołowych;
12. edukacja obywatelska w zakresie budowania powszechnego przekonania, że polska przestrzeń pojmowana, jako bogactwo naturalne i dziedzictwo kulturowe podlega zasadom zrównoważonego rozwoju, a ład przestrzenny jest dobrem publicznym.

4.2 Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

4.2.1 Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Mazowieckim na lata 2022-2025

Dokument został przyjęty uchwałą Nr 169/21 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 21 grudnia 2021 r. *Program Opieki nad Zabytkami w województwie mazowieckim 2022 - 2025* jest dokumentem uzupełniającym w stosunku do innych dokumentów planistycznych województwa, a jego rolą jest promocja idei ochrony zabytków i opieki nad zabytkami stanowiącymi nieodzowny element zrównoważonego rozwoju zarówno mniejszych środowisk, jak też całego województwa.

Program opieki nad zabytkami zakłada trzy cele strategiczne, oznaczone jako obszary A, B i C. Do celów tych zalicza się między innymi współpraca z lokalnymi samorządami w zakresie tworzenia prawnych form ochrony zabytków (parki kulturowe, plany miejscowe), prowadzenie promocji dziedzictwa materialnego i niematerialnego regionu, tworzenie katalogów wzorców budownictwa regionalnego charakterystycznego dla krajobrazów kulturowych poszczególnych części województwa, promowanie tradycji regionalnych. Są to:

Obszar strategiczny A:

Cel A.1: wsparcie edukacyjne samorządów lokalnych i właścicieli zabytków (w formie Mazowieckiego Forum Dziedzictwa – platforma regularnego doszkalania specjalistów opieki nad dziedzictwem na poziomie gmin oraz zintensyfikowanie ochrony kulturowego dziedzictwa niematerialnego, konkurs Renowacja Roku Zabytków Mazowsza”).

Cel A.2: kształtowanie postawy zainteresowania dziedzictwem (w formie corocznego konkursu fotograficznego „Odkrywamy nasze dziedzictwo”, tożsamość lokalna – dostrzeganie i docenianie dziedzictwa lokalnego, którego założeniem jest tworzenie programów edukacyjnych lub publikacji adresowanych do społeczności lokalnych, służących pogłębianiu wiedzy o dziedzictwie regionu.

Obszar strategiczny B:

Cel B.1: zoptymalizowanie systemu dotacji wojewódzkich (wspieranie właścicieli obiektów zabytkowych w finansowaniu prac przy zabytkach.

Cel B.2: dbałość o zabytki własne województwa (finansowanie prac przy obiektach zabytkowych, których właścicielem jest Samorząd Województwa Mazowieckiego).

Obszar strategiczny C:

Cel C.1: ograniczenie ryzyka utraty najbardziej zagrożonych elementów dziedzictwa poprzez dokumentację zabytków architektury XX w. województwa mazowieckiego, inwentaryzacja i wyodrębnienie typów zabudowy drewnianej województwa, przeprowadzenie konkursu „Dom w krajobrazie” czyli stworzenie katalogu projektów architektonicznych współczesnej zabudowy dobrze zharmonizowanej z krajobrazem kulturowym, nasza żywa tradycja (ochrona i upowszechnienie dziedzictwa niematerialnego oraz rozbudowa portalu Mazowiecki Szlak Tradycji.

Cel C.2: wzmocnienie potencjału promocyjnego zabytków poprzez skuteczną promocją mniej znanych elementów dziedzictwa, organizacja wydarzeń takich jak spacer po wybranych zabytkach dotowanych przez samorząd województwa, szczególnie do lokalnych społeczności.

4.2.2. Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030. Innowacyjne Mazowsze

Dokument został przyjęty Uchwałą nr 158/13 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 28 października 2013 r. Opracowany został dla perspektywy długookresowej do 2030 roku, umożliwiającej szersze i perspektywiczne spojrzenie na rozwój.

Strategia jest dokumentem, którego zapisy powinny mieć wpływ na kształt przyszłego rozwoju przez określenie długookresowych procesów rozwojowych w regionie. Przez strategię rozumie się wybór takiej drogi rozwoju i wynikających z niej działań, aby osiągnąć w maksymalnym stopniu realizację celu, uznanego w danej strategii za nadrzędny (główny). Strategia uwzględnia także hierarchizację poszczególnych działań i problemów według stopnia ich ważności, co ma znaczenie w przypadku ich kolizji. Określa też priorytety, co warunkuje skuteczność wykorzystania posiadanych środków i zasobów. Wskazanie najważniejszych problemów daje podstawę do wykorzystania ustaleń strategii jako narzędzia koordynacji działań samorządu województwa i ich integracji wokół realizacji najważniejszych dla regionu celów.

Istotą strategii jest wskazanie celów rozwojowych, których realizacja zapewni utrzymanie trwałego rozwoju. Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku dotyczy wszystkich uczestników życia społeczno-gospodarczego regionu. Wskazuje działania, które należy realizować, aby osiągnąć przyjęte cele rozwojowe. Cele rozwojowe podporządkowane są wizji województwa: Mazowsze to region spójny terytorialnie, innowacyjny z wysokim wzrostem gospodarczym i bardzo dobrymi warunkami życia jego mieszkańców.

Z uwagi na duże zróżnicowanie przestrzenne rozwoju województwa mazowieckiego, konieczne jest prowadzenie polityki zmniejszającej te dysproporcje. Nadrzędnym (głównym) celem Strategii jest: Zmniejszenie dysproporcji rozwoju w województwie mazowieckim, wzrost znaczenia Obszaru Metropolitalnego Warszawy w Europie. Osiągnięcie tego celu będzie możliwe poprzez przyspieszenie wzrostu gospodarczego, generowanego przez rozwój produkcji i przemysłu ukierunkowanego na eksport, szczególnie w branży średniozaawansowanych i zaawansowanych technologii.

Cel główny wynikający z wizji województwa jest możliwy do osiągnięcia poprzez realizację działań priorytetowego celu strategicznego, wzmacnianego działaniami podporządkowanymi celom strategicznym oraz ramowym celem strategicznym.

Wyodrębniono sześć obszarów tematycznych: gospodarka, ze szczególnym uwzględnieniem przemysłu i produkcji (priorytetowy cel strategiczny), przestrzeń i transport, społeczeństwo, środowisko i energetyka oraz kultura i dziedzictwo.

W dalszej części dokumentu omówiono diagnozę sytuacji społeczno-gospodarczej i potencjał województwa mazowieckiego, wyodrębniając kulturę i dziedzictwo. Zawarto informacje o różnych grupach zabytków a następnie dokonano analizy SWOT, w której wśród mocnych stron wymieniono:

- ✓ bogate zasoby dziedzictwa kulturowego, m.in. zamki, pałace, dwory, zabytki militarne i miejsca pamięci narodowej,
- ✓ bogate i różnorodne tradycje kulturowe • liczne podmioty prowadzące działalność kulturalną, w tym instytucje krajowe,
- ✓ duży ruch turystyczny w skali kraju, w tym zwłaszcza w Warszawie,
- ✓ liczne imprezy kulturalne,
- ✓ wysoka w stosunku do krajowej aktywność społeczna w zakresie opieki i ochrony wartości kulturowych.

Wśród słabych stron wymieniono m. in.:

- ✓ niskie poczucie tożsamości regionalnej,
- ✓ zły stan techniczny obiektów zabytkowych,
- ✓ niewystarczający poziom informacji i promocji turystycznej regionu,
- ✓ niski poziom cyfryzacji zabytków i utrudniony dostęp do materiałów i baz danych z tego zakresu,
- ✓ niewystarczająca i nierównomiernie rozmieszczona baza turystyczna.

Wśród szans wymieniono, m.in.:

- ✓ wzrost znaczenia turystyki w gospodarce krajowej i tworzeniu PKB,
- ✓ rozszerzenie edukacji społecznej związanej z ochroną i opieką nad zabytkami,
- ✓ wprowadzanie i upowszechnianie nowych technologii informacyjnych w dziedzinie kultury i turystyki,
- ✓ zwiększenie zainteresowania turystyką w regionie w wyniku organizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych o charakterze międzynarodowym.

Wśród zagrożeń wymieniono, m. in.:

- ✓ niewystarczający poziom finansowania kultury,
- ✓ brak skutecznych ram prawnych w zakresie rewitalizacji oraz ochrony i opieki nad zabytkami,

- ✓ brak współpracy władz na różnych poziomach administracji w zakresie ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego,
- ✓ słaba promocja kultury w kraju i zagranicą.

W dalszej części Strategii stwierdzono, że osiągnięcie celu ramowego, jakim jest: Wykorzystanie potencjału kultury i dziedzictwa kulturowego oraz walorów środowiska przyrodniczego dla rozwoju gospodarczego regionu i poprawy jakości życia, będzie wymagać realizacji działań w kierunku:

- ✓ Wykorzystania walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału dziedzictwa kulturowego do zwiększenia atrakcyjności turystycznej regionu;
- ✓ Kreowania miast jako centrów aktywności kulturalnej;
- ✓ Wspierania rozwoju przemysłu kreatywnego;
- ✓ Wykorzystania dziedzictwa kulturowego w działalności gospodarczej;
- ✓ Upowszechnianie kultury i twórczości.

W uszczegółowionych kierunkach działań, w ramach upowszechniania kultury i twórczości, podkreślono, że wskazana jest cyfryzacja zasobów dziedzictwa kulturowego w celu ich standaryzacji i zwiększenia dostępności.

Skuteczność wdrażania i realizacji celów określonych w Strategii rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku będzie podlegała monitorowaniu i ewaluacji. Monitorowanie i ewaluacja wskaźników realizacji Strategii ma na celu weryfikację skuteczności działalności Samorządu Województwa Mazowieckiego. Za monitorowanie odpowiedzialne będzie Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie. Co najmniej raz w roku wydawany będzie raport z realizacji Strategii, zawierający ocenę działalności Samorządu Województwa Mazowieckiego w zakresie realizacji Strategii.

4.2.3 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego został przyjęty Uchwałą nr 22/18 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 19 grudnia 2018 r.

W pierwszej części dokumentu zostały omówione uwarunkowania odnośnie występowania dóbr kultury. Stwierdzono, że na obszarze województwa mazowieckiego zlokalizowane są obiekty i obszary o szczególnym znaczeniu dla kultury polskiej jak i światowej. Zasoby dziedzictwa kulturowego województwa mazowieckiego obejmują zabytki objęte formami ochrony prawnej oraz elementy dziedzictwa ujęte w gminnych ewidencjach zabytków. Formami ochrony objęte są:

- zabytki wpisane do rejestru zabytków, w tym:
 - ✓ nieruchome (7.358 zabytków), w tym: mieszkalne, sakralne, zieleń, obronne, transportowe/zespoły, zamki, zabytkowe cmentarze, układy przestrzenne, rezydencjonalne, parki, zabytki mające znaczenie symboliczne,
 - ✓ ruchome, obejmujące zabytki sztuki i rzemiosła artystycznego (20 727 obiektów),
 - ✓ archeologiczne (407 zabytków), spośród nich najliczniejszą grupę stanowią zabytki o funkcji osadniczej (osady) oraz funkcji obronnej (grodziska).
- zabytki uznane za pomnik historii,
- zabytki ujęte w gminnych ewidencjach zabytków (ponad 28 tys. zabytków).

Ponadto do form ochrony zabytków, zgodnie z Ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, należą: wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego. Na terenie województwa mazowieckiego występują obiekty i obszary uznane za dobra kultury współczesnej, których wskazanie ma na celu ich ochronę oraz zachowanie dla przyszłych pokoleń.

W zakresie zachowania ciągłości dziedzictwa kulturowego i ochrony krajobrazów kulturowych w Planie wskazuje się: obszary i obiekty o istotnym znaczeniu dla województwa mazowieckiego z zakresu ochrony krajobrazu kulturowego, dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- ✓ obszary i obiekty objęte ochroną prawną,
- ✓ postulowane parki kulturowe: - Twierdzy Modlin; obszaru wokół Zamku w Liwie; obszaru Czersk - Góra Kalwaria; obszaru Iłża - Sienno; „Ziemia Chełmońskiego w Adamowiźnie” (gm. Grodzisk Mazowiecki); „Góry Szwedzkie” (gm. Grodzisk Mazowiecki); „Układu

ruralistycznego Izdebną Kościelną”(gm. Grodzisk); Uzdrowski Otwock; Reduta 1939 (okolice Mławy); Folkloru Kołbielskiego; Historyczne Centrum Warszawy; Nowa i Stara Praga w Warszawie; Żoliborz Historyczny w Warszawie; obszarów miast ogrodów: Podkowy Leśnej, Konstancina-Jeziorny, Ząbek.

- ✓ pasma przyrodniczo-kulturowe: - pasma rzeczne: Wisły, Pilicy, Bugu, Narwi, Liwca, Omulwi, Wkry, Skrwy, Wilgi, Jeziorki; - pasma kolei Warszawsko-Wiedeńskiej i WKD. - obszary kolonizacji olenderskiej (w tym Urzecze) i osadnictwa puszczańskiego;
- ✓ regiony etnograficzne oraz krainy historyczne: - Ziemia Dobrzyńska i Kujawy, związane z osadnictwem nadwiślańskim od Włocławka do Płocka; obszary tradycji przemysłowych Staropolskiego Okręgu Przemysłowego i Centralnego Okręgu Przemysłowego.
- ✓ ośrodki tożsamości kulturowej regionu: Brochów, Brok, Chlewiska, Ciechanów, Czarnolas, Czersk, Czerwińsk nad Wisłą, Góra Kalwaria, Iłża, Kadzidło, Korczew, Kozienice, Liw, Łyse, Maciejowice, Modlin, Myszyniec, Niepokalanów, Opinogóra, Orońsko, Ostrołęka, Otwock, Płock, Przysucha, Pułtusk, Radom, Sanniki, Siedlce, Sierpc, Solec nad Wisłą, Sucha, Sycyna, Szydłowiec, Ślężany, Warszawa, Wyszaków, Węgrów, Wyszogród, Zwoleń, Żelazowa Wola, Żyrardów;
- ✓ dobra kultury współczesnej.

Plan określa następujące działania:

- realizację zadań wskazanych w wojewódzkim programie opieki nad zabytkami;
- zachowanie i kreowanie ładu przestrzennego, zachowanie walorów krajobrazu kulturowego oraz kształtowanie pasm przyrodniczo-kulturowych o znaczeniu regionalnym poprzez: przeciwdziałanie negatywnym efektom urbanizacji i rurbanizacji;
 - wzmacnianie przestrzennych walorów obiektów oraz układów przestrzennych (w tym obiektów i obszarów poprzemysłowych) poprzez rewitalizację, restaurację oraz rekultywację;
 - ochronę, rewitalizację i rewaloryzację obiektów i obszarów historycznych (zwłaszcza architektury drewnianej i poprzemysłowej, dworskiej, obronnej, dorobku nauki i techniki) w tym zabytków mających znaczenie symboliczne;
 - odbudowę i rekonstrukcję dóbr należących do światowego i krajowego dziedzictwa po zniszczeniu w wyniku konfliktów zbrojnych lub katastrof spowodowanych zagrożeniami naturalnymi;
 - wykorzystanie sieci miast historycznych oraz atrakcji krajobrazowo-architektonicznych, m.in. dla wyznaczania szlaków turystyki kulturowej;
 - tworzenie szlaków kulturowych (w tym szlaku kulturowego Cudu nad Wisłą roku 1920, Józefa Wilkonja i szlaku bohaterów Powstania Warszawskiego);
 - budowę i rozbudowę muzeów (w tym Stacji Muzeum, Muzeum Centralnego Okręgu-Przemysłowego na terenie dawnej Fabryki Broni, Muzeum w Ossowie 1920 roku);
 - ochronę dziedzictwa kultury ludowej o dużym znaczeniu dla kształtowania tożsamości regionalnej i lokalnej - krajobrazu kulturowego i tradycji ludowych na obszarach kolonizacji olenderskiej (w tym Urzecza) oraz osadnictwa puszczańskiego.

4.2.4 Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Radomskiego na lata 2024-2028

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Radomskiego na lata 2024-2028 został przyjęty uchwałą nr 83/VIII/2024 Rady Powiatu w Radomiu z dnia 20 grudnia 2024 r.

W Programie wyznaczono następujące priorytety oraz ich działania:

Priorytet 1. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego powiatu, jako elementu rozwoju gospodarczo-społecznego.

Działania

1. Zahamowanie procesów degradacji obiektów zabytkowych i poprawa ich stanu zachowania – zabezpieczenie stanu zachowania zabytków będących własnością powiatu poprzez przegląd stanu technicznego obiektów oraz opracowanie planu remontów; weryfikacja realizacji zadania poprzez podanie ilości poniesionych środków na przeglądy, remonty, konserwacje, ilości podjętych działań, ilości zaplanowanych i przeprowadzonych prac.

2. Monitoring stanu zachowania zabytków, zwłaszcza tych będących w stanie zagrożenia – weryfikacja realizacji zadania poprzez podanie ilości koniecznych interwencji, ilości przeznaczonych bądź wydatkowanych środków.

3. Współpraca z Mazowieckim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, polegająca na powiadomieniu MWKZ o przypadkach niszczenia zabytków objętych ochroną konserwatorską, a nie będących własnością powiatu – weryfikacja realizacji zadania poprzez podanie ilości koniecznych interwencji.

4. Realizowanie prac porządkowych na zabytkowych cmentarzach wojennych – weryfikacja realizacji zadania poprzez wyszczególnienie podjętych prac, wskazanie obiektów, których dotyczyły oraz poniesionych kosztów.

5. Intensyfikacja starań o uzyskanie zewnętrznych środków finansowania - weryfikacja realizacji zadania poprzez podanie ilości podjętych działań oraz ilości uzyskanych środków.

6. Udostępnienie mieszkańcom Powiatu Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Radomskiego na lata 2024-2028.

7. Wyznaczenie osoby zajmującej się sprawami ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (znajomość przepisów prawa, współpraca z pracownikami urzędu konserwatorskiego, wiedza na temat zasobów zabytkowych gmin, itp.).

8. Współpraca z Urzędem Konserwatorskim, innymi urzędami oraz instytucjami zajmującymi się ochroną zabytków.

9. Realizacja programu finansowego mającego na celu dofinansowanie najpilniejszych prac przy zabytkach, będących własnością osób prywatnych, organizacji pozarządowych czy wspólnot, na podstawie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

10. Wsparcie prawne i merytoryczne dla właścicieli zabytków i organizacji pozarządowych w inicjowaniu działań przy zabytkach.

11. Jasne i czytelne zaprezentowanie wszystkich form ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych gmin i powiatu – szczegółowe oznaczenie zabytków i lokalizacji terenów objętych ochroną – weryfikacja realizacji zadania poprzez podanie informacji, czy oznakowano obiekty oraz czy znalazły się informacje o formach ochrony zabytków.

Priorytet 2. Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowie tożsamości kulturowej mieszkańców Powiatu

Działania

1. Promowanie dziedzictwa kulturowego Powiatu, poprzez propagowanie działań mających na celu przywrócenie i kultywowanie tradycji ludowych i obrzędów.

2. Opracowanie zasad ustanawiania społecznych opiekunów zabytków (w tym zarządzenie Starosty Radomskiego) prowadzenie listy społecznych opiekunów zabytków.

3. Popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym powiatu:

- wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego powiatu – weryfikacja realizacji zadania poprzez podanie informacji o ilości wydanych i/lub objętych patronatem oraz wsparciem finansowym publikacji/folderów/przewodników;
- oznakowanie obiektów zabytkowych oraz pomników przyrody w terenie – weryfikacja realizacji zadania poprzez podanie ilości umieszczonych tablic;
- promowanie i informowanie lokalnej społeczności o ważnych odkryciach konserwatorskich i archeologicznych, w celu budowania tożsamości historycznej oraz kreowania właściwych zachowań wobec dziedzictwa kulturowego – weryfikacja realizacji zadania poprzez podanie informacji o ilości odkryć oraz podjętej współpracy;
- wspierania, inicjowanie, organizowanie konkursów, gier terenowych, wystaw, praktyk odnośnie zabytków w celu zainteresowania tematyką zabytków oraz ochroną dziedzictwa kulturowego – współpraca z gminami, właścicielami zabytków, organizacjami społecznymi, instytucjami kultury, osobami prywatnymi - weryfikacja realizacji zadania poprzez podanie ilości oraz tytułów konkursów i gier, wskazanie liczby uczestników konkursów.

4. Podniesienie świadomości społecznej dotyczącej dziedzictwa kulturowego:

- szkolenie pracowników w zakresie zasobów dziedzictwa kulturowego na terenie powiatu – weryfikacja realizacji zadania poprzez podanie ilości szkoleń, a w efekcie osób przeszkolonych;
- zapoznanie dzieci i młodzieży w ramach edukacji szkolnej, z historią powiatu oraz dziedzictwem materialnym i sposobami jego ochrony – weryfikacja realizacji zadania poprzez podanie informacji o stanie edukacji nt. historii oraz dziedzictwa kulturowego powiatu oraz podanie liczby placówek oświatowych i uczniów objętych programem edukacji lokalnej;
- organizowanie i wspieranie organizacji konkursów, wystaw, seminariów, konferencji i innych działań propagujących wiedzę o historii i kulturze materialnej powiatu – weryfikacja realizacji zadania poprzez podanie ilości organizowanych zdarzeń, ilości przeznaczonych na ten cel środków, ilości osób oraz jednostek biorących udział w zadaniu;
- aktywizacja mieszkańców, w szczególności dzieci i młodzieży w zakresie podejmowania społecznych prac porządkowych przy zabytkach i w ich otoczeniu, mająca na celu uświadomienie wartości lokalnego dziedzictwa i poczucia współodpowiedzialności za jego ochronę – weryfikacja realizacji zadania poprzez podanie podjętych działań, ilości osób biorących udział oraz ilości przeznaczonych na ten cel środków;
- Kształtowanie tożsamości lokalnej poprzez wspieranie istniejących i powstających organizacji społecznych, ukierunkowanych na opiekę nad pamiątkami historii, zdobywanie wiedzy historycznej i dzielenie się nią społecznością lokalnej.

4.2.5 Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Radomskiego do 2030 roku

Podstawą powstania dokumentu było określenie działań mających na celu długookresową i kompleksową politykę rozwoju Powiatu Radomskiego. Planowanie, a następnie systematyczna realizacja ustaleń strategii będzie oparta o następujące generalne zasady: rozwoju zrównoważonego, racjonalnego gospodarowania, partycypacji społecznej (uspoleczniania), partnerstwa, koncentracji, spójności, otwartości.

Strategia koncentruje się na dwóch celach strategicznych:

1) wzrost konkurencyjności gospodarki, zatrudnienia i przedsiębiorczości mieszkańców, w tym m.in.:

a) rewitalizacja obiektów i zespołów zabytkowych oraz lokalnych pomników historii,

b) promowanie walorów i zasobów Powiatu – turystycznych, krajobrazowych, historycznych we współpracy z gminami i organizacjami pozarządowymi oraz przedsiębiorcami;

2) rozwój usług społecznych oraz tworzenie społeczeństwa obywatelskiego i informacyjnego, w tym m.in.:

a) wspieranie lokalnych inicjatyw kultywowania tradycji dziedzictwa narodowego oraz cyklicznych imprez kulturalnych, sportowo-rekreacyjnych o charakterze integrującym społeczność lokalną,

b) upowszechnianie rzetelnej wiedzy o stanie środowiska przyrodniczego Powiatu, jego walorach, zasobach i głównych zagrożeniach.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Gózd wykazuje zgodność z opisanymi poniżej dokumentami strategicznymi i planistycznymi wykonanymi na poziomie gminy.

Gmina ma obowiązek wykonania do dnia 30 czerwca 2026 r. planu ogólnego gminy, który zgodnie z ustawą z dnia 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1688 oraz z 2024 r. poz. 1824) oraz ustawą z dnia 4 kwietnia 2025 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2025 poz. 527) zastąpi studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego.

5.1.1 Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Gózd

W dniu 24.09.2023 r. oraz w dniu 07.05.2025 r. weszła w życie nowelizacja ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, która wyeliminuje studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy. W miejscu tego dokumentu będą musiały zostać wykonane plany ogólne. Obowiązujące przed wejściem w życie nowelizacji studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin zachowują moc do dnia wejścia w życie planu ogólnego danej gminy, jednak nie dłużej niż do dnia 30 czerwca 2026 r. i będzie stosowało się do nich przepisy dotychczasowe. Zgodnie z zapisami ustawy plany ogólne sporządza się dla obszaru gminy, z wyłączeniem morskich wód wewnętrznych oraz terenów zamkniętych innych niż ustalone przez ministra właściwego do spraw transportu. W planie ogólnym określa się strefy planistyczne i gminne standardy urbanistyczne; można określić również obszary uzupełnienia zabudowy i obszary zabudowy śródmiejskiej. Ustalenia planu ogólnego uwzględnia się przy sporządzeniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz stanowią podstawę prawną decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowaniu terenu. Przy ustalaniu planu ogólnego gminy uwzględnia się m.in. zabytki objęte formami ochrony, o których mowa w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami lub ujęte w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków oraz dobra kultury współczesnej.

Gmina Gózd przystąpiła do sporządzenia „Planu ogólnego gminy Gózd”¹.

Studium jest podstawowym dokumentem dla władz samorządowych gminy, na podstawie, którego prowadzona ma być polityka i strategia działań, przede wszystkim w sferze zagospodarowania przestrzennego, ale także w sferze społeczno-gospodarczej i ekologicznej, które bezpośrednio lub pośrednio wpływają na kształtowanie struktury przestrzennej i układu funkcjonalno-przestrzennego. W przypadku istotnych zmian uwarunkowań lub dokonania znaczących odstępstw od ustaleń niniejszego Studium, należy przystąpić do kolejnych jego aktualizacji. Między innymi, dlatego celowe jest dokonywanie oceny aktualności Studium, co najmniej raz w ciągu kadencji Rady Gminy, co wynika także z obowiązujących przepisów.

Studium ma bardzo duże znaczenie dla prawidłowej realizacji ochrony dziedzictwa kulturowego na terenie gminy. Ustalenia tam zawarte rzutują w następstwie na dalszą politykę gminy odnoszącą się

¹Obwieszczenie o przystąpieniu do sporządzenia planu ogólnego gminy Gózd z dnia 27.01.2025 r.

do ochrony zabytków, a ustaloną w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzjach o warunkach zabudowy. Ponadto w Studium zawarta jest spójna koncepcja rozwoju gminy oraz poszczególnych branż ważnych z punktu widzenia lokalnych społeczności, które mogą znacząco wpływać na jakość ochrony i stan zachowania zabytków.

Dokument *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Gózd* uchwalony został Uchwałą Nr XII/134/2000 Rady Gminy Gózd z dnia 24 marca 2000 r.

W Studium w rozdziale 2.5. *Kierunki ochrony i rozwoju środowiska kulturowego gminy* wymieniono najważniejsze cele w zakresie ochrony środowiska kulturowego, m.in.:

- ✓ zachowanie istniejących wartości,
- ✓ rewaloryzacja istniejących obiektów i zespołów zabytkowych,
- ✓ renaturalizacja obszarów otwartych,
- ✓ objęcie ochroną prawną obiektów i zespołów zabytkowych,
- ✓ objęcie ochroną prawną najcenniejszych obszarów otwartych,
- ✓ podniesienie atrakcyjności gminy poprzez wydobywanie i zaakcentowanie jej walorów kulturowych.

W Studium określono istniejące i postulowane kierunki, formy i sposoby ochrony krajobrazu naturalnego: otwartego, rolniczego i zurbanizowanego z terenu gminy Gózd:

A. Ochrona wartości krajobrazowych polegających na utrzymaniu zasady harmonii i wzajemnego przenikania obu form krajobrazowych, wszystkich elementów krajobrazu naturalnego w dolinach Pacynki i Gzówki:

- ✓ zaleca się dolesienie wszędzie tam, gdzie wymagają tego względy użytkowe i kompozycyjne,
- ✓ niezbędne jest wyznaczenie i zagospodarowanie punktów widokowych w północnej i południowej części gminy z pierwszoplanową i wieloplanową ekspozycją z wglądem w doliny rzek, w rejonie otuliny KPK oraz istniejącej drogi krajowej nr 44.

B. Porządkowanie wartości krajobrazowych w ramach gospodarki wodnej i leśnej.

C. Kulturowanie tradycji lokalnej w nowej zabudowie oraz troska o zabytki dziedzictwa przeszłości, polegająca na odpowiednim zaaranżowaniu prac badawczych, konserwatorskich, zabezpieczających, a także zapewnieniu odpowiednich warunków użytkowania i ekspozycji obiektów zabytkowych w Kuczkach oraz pozostałości drobnych obiektów zabytkowych mieszkalnych i gospodarczych (starego drewnianego budownictwa ludowego) na terenie gminy.

D. Przekształcenie Gózdu oraz Kuczek i Podgóry w gminne ośrodki obsługi ruchu turystycznego, krajoznawczego i rekreacyjnego, co oprócz uzupełnienia infrastruktury w tym zakresie (gastronomia, baza noclegowa, itp.), wymaga wykorzystania wszelkich form atrakcyjności terenu, np. reaktywowanie zabytkowej formy budynków przeznaczonych do obsługi agroturystyki.

E. Adaptacja i porządkowanie, modernizacja lub wymiana i uzupełnienia zabudowy na terenach budowlanych, z uwzględnieniem tradycji regionalnych w stopniu nie kolidującym ze współczesnymi zasobami budowania i użytkowania, a szczególnie w rejonie projektowanej otuliny Kozienickiego Parku Krajobrazowego.

F. Dla celów turystycznych i krajoznawczych - wyznaczenie i przygotowanie trasy dróg lokalnych dla turystów zmotoryzowanych oraz ścieżek rowerowych dla turystyki pieszej i rowerowej i wyznaczenie w/w punktów widokowych, a także realizacja obiektów małej gastronomii, parkingów i bazy noclegowej.

G. Konieczność nawiązania wszechstronnych form współpracy z sąsiednimi jednostkami samorządowymi (gminami) ze względu na skalę i zasięg w/w form krajobrazowych, wychodzących daleko poza zasięg granic administracyjnych, a więc możliwości działania jednej gminy.

H. Wykorzystanie możliwości jakie daje udział w porozumieniu gmin zawartym w sierpniu 1999 r. w Szydłowcu woj. Mazowieckie, dot. zagospodarowania przestrzennego "Agro - Eko - Parku dorzecza rzeki Radomki" wg koncepcji opracowanej przez prof. dr A. Bochenka z SGGW w Warszawie, z udziałem gmin położonych w dorzeczu Radomki. Zawarte porozumienie daje szanse sygnatariuszom na realizację jego założeń ze względu na nowatorski i prototypowy charakter w skali

krajowej. Znaczna część terenu gminy Gózd wraz ze zlewniami niższego rzędu rzeki Gzówki i rzeki Pacynki należy do obszaru dorzecza rzeki Radomki.

I. Szerokiej promocji wymaga podkreślenie atrakcyjności gminy w zakresie jej walorów krajobrazowych, poznawczych i rekreacyjnych. Wymaga to nakładów wydawniczych, informacyjnych, organizacyjnych, koordynacyjnych i niezbędnych inwestycji. Gmina Gózd ma dużo do zaoferowania w skali regionalnej i krajowej. Wiąże się do przede wszystkim z sąsiedztwem Koziennickiego Parku Krajobrazowego, dawnego dziedzictwa rodu Kochanowskich oraz terenów nadwiślańskich.

J. Ochrona wartości kulturowych historycznego układu przestrzennego w krajobrazie gminy polega m.in. na utrzymaniu "status quo" historycznego traktu komunikacyjno-handlowego z okresu co najmniej wczesnego średniowiecza, przechodzącego w obecnych granicach gminy przez miejscowości Gózd i Kuczki w sąsiedztwie drogi nr 44, po jej pld. stronie.

K. Postuluje się przebudowę drogi nr 44 na odcinku gminy Gózd, a w szczególności w rejonie siedziby Urzędu Gminy, z uwzględnieniem możliwości dogodnego przekroczenia tej drogi i korzystania z istniejącego gminnego "centrum usługowego", m.in. dla celów kulturowych i społecznych.

L. Zabytkowy cmentarz w Kuczkach oraz miejsca pamięci narodowej winny być przedmiotem szczególnej troski miejscowego społeczeństwa i władz samorządowych.

5.1.2 Strategia Rozwoju Gminy Gózd na lata 2021-2030

Strategia Rozwoju Gminy Gózd na lata 2021-2030 została przyjęta uchwałą nr XX/171/2021 Rady Gminy Gózd z dnia 21 czerwca 2021 r.

Strategia rozwoju gminy jest dokumentem określającym kierunki i obszary rozwoju gminy jakie stawiać będą przed sobą władze lokalne, przez najbliższe kilka lat. Strategia stanowi całościową koncepcję zarządzania rozwojem gminy i jest elementem dopełniającym funkcjonowanie i zrównoważony rozwój danego obszaru. Planowanie strategiczne jest jednym z wyznaczników poprawnego zarządzania gminą, co w dalszym etapie przekłada się na rozwój lokalny. Strategia ma za zadanie przede wszystkim eliminować istniejące bariery, na rzecz wykorzystywania lokalnych atutów.

W Strategii zostały zawarte Cele strategiczne oraz ich cele operacyjne i zadania. Poniżej wymieniono te, który dotyczą dziedzictwa kulturowego Gminy.

1. CEL STRATEGICZNY Prowadzenie polityki gminnej sprzyjającej rozwojowi społeczno-gospodarczemu w Gminie.

1.5.CEL OPERACYJNY Dopasowanie oferty turystycznej do możliwości Gminy.

- Systematyczna aktualizacja informacji na temat Gminy na stronie internetowej Urzędu Gminy.
- Wprowadzanie nowoczesnych technologii w promocję Gminy.
- Poszerzenie świadomości władz lokalnych na temat marketingu terytorialnego.
- Zwiększenie liczby ścieżek pieszych i rowerowych.
- Zagospodarowanie przestrzeni publicznych.

2. CEL STRATEGICZNY Rozwój polityki przestrzennej i kreowanie ładu przestrzennego.

2.4.CEL OPERACYJNY Utrzymanie ładu przestrzennego w Gminie.

- Budowa małej infrastruktury na terenie Gminy (ławki, kosze na śmieci, latarnie).
- Zagospodarowanie zieleni urządzonej w najczęściej uczęszczanych częściach gminy.
- Dbłość o ilość reklam na elewacjach budynków i ogrodzeniach.

2.5.CEL OPERACYJNY Rozsądne planowanie przestrzenne w Gminie.

- Systematyczna aktualizacja dokumentów strategicznych.
- Udostępnianie informacji na temat uzbrojenia działek pod inwestycje.
- Monitoring i ewaluacja istniejących dokumentów strategicznych.
- Poszerzanie wiedzy na temat polityki przestrzennej w Gminie.

- Aktualizacja Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego.
- Rozwój terenów zielonych w Gminie.

5.1.3 Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Gózd

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa wojewódzkiego konserwatora zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP. W planach w szczególności:

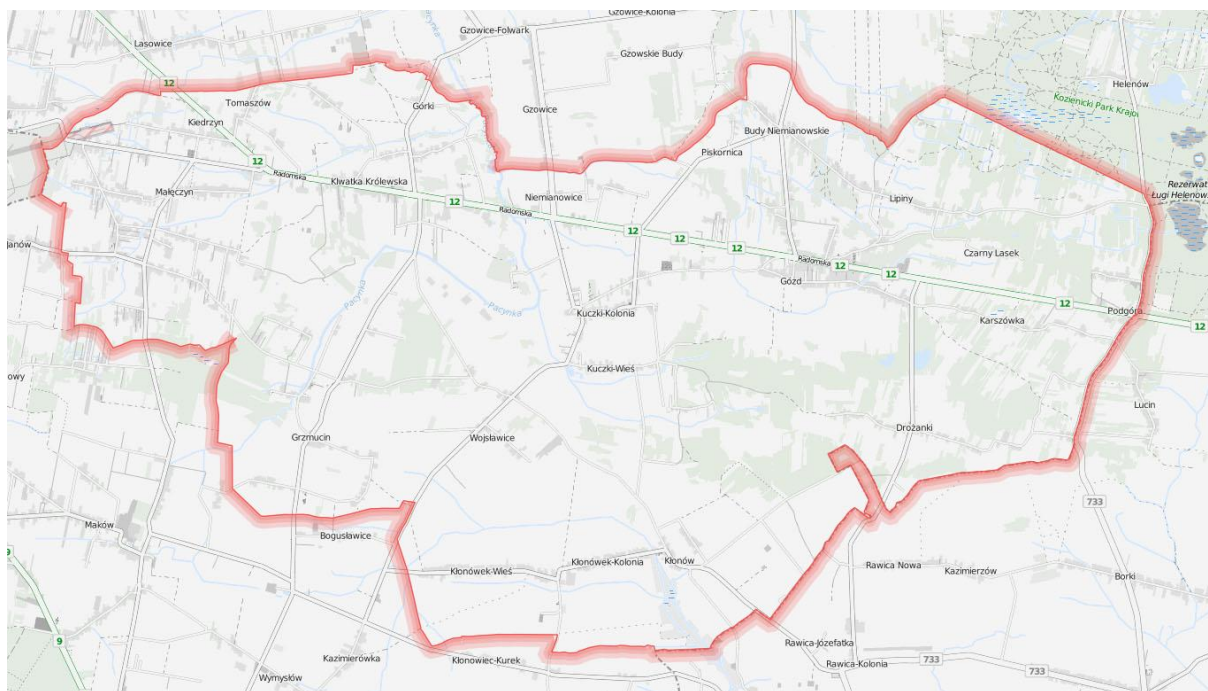
- 1) uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- 4) uwzględnia się ochronę:
 - zabytków nieruchomych objętych formami ochrony o których mowa w art. 7 wraz z ich otoczeniem;
 - zabytków nieruchomych ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków.
- 5) uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
- 6) w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Na terenie Gminy Gózd obowiązują obecnie miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego dla obszaru części sołectwa Gózd, części sołectwa Grzmucin, części sołectwa Kiedrzyn, części sołectwa Klwatka Królewska, części sołectwa Kuczki - Kolonia, części sołectwa Małęczyn oraz części sołectwa Piskornica. Przyjęty został Uchwałą Nr XXV/200/97 Radę Gminy w Goździe z dnia 28 listopada 1997 r.

Rozdział 2 § 7 ust. 1. ustala zasady zagospodarowania wyznaczonych terenów. W odniesieniu do obiektów zabytkowych widnieje tu następujący zapis: „wszelkie prace ziemne prowadzone w rejonie wyznaczonych stanowisk archeologicznych należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. W przypadku odkrycia nowych stanowisk archeologicznych należy wstrzymać prace ziemne i powiadomić Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.”

5.2 Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1 Charakterystyka gminy

Ryc. 1. Gmina Gózd (źródło: <https://sip.gison.pl/gozd/>).

Gmina Gózd to gmina wiejska, położona w centralnej części Polski, w województwie mazowieckim, w powiecie radomskim. Gmina zajmuje obszar 7 776 ha, z czego 5 790 ha zajmują gospodarstwa rolne. Gmina bezpośrednio sąsiaduje z Radomiem, natomiast od Lublina dzieli ją 102 km oraz 119 km od Warszawy. Gmina zlokalizowana jest przy drodze krajowej nr 12 relacji Radom-Lublin oraz przebiegają przez nią dwie drogi wojewódzkie.

W skład Gminy wchodzi 20 sołectw: Budy Niemianowskie, Czarny Lasek, Drożanki, Gózd, Grzmucin, Karszówka, Kłwatka Królewska, Kłonów, Kłonówek-Kolonia, Kłonówek-Wieś, Kiedrzyń, Kuczek-Kolonia, Kuczek-Wieś, Lipiny, Małęczyn Nowy, Małęczyn Stary, Niemianowice, Piskornica, Podgórze, Wojsławice. Gmina Gózd sąsiaduje z 6 gminami:

- Od północy z gminą Jedlnia-Letnisko,
- Od północnego-wschodu z gminą Pionki,
- Od wschodu z gminą Zwoleń,
- Od południowego wschodu z gminą Tczów,
- Od południa z gminą Skaryszew,
- Od zachodu z gminą Radom.

W gminie Gózd znajdują się cenne przyrodniczo obszary, w tym:

- Kozienicki Park Krajobrazowy. W granicach gminy znajduje się 1274,66 ha otuliny parku, co stanowi ok. 16,4% ogólnej powierzchni gminy. Park obejmuje naturalne zespoły leśne specyficzne dla Puszczy Kozienickiej charakteryzujące się dużą różnorodnością gatunkową flory i fauny. W obrębie tego obiektu znajdują się liczne rezerваты, pomniki przyrody i użytki ekologiczne. Otulina Parku wyróżnia się niezwykle pięknym krajobrazem utworzonym przez rzeki, rozległe łąki z rozproszonymi zadrzewieniami i niewielkimi skupiskami leśnymi.

- „Adamów - Lipiny”, fragment dobrze zachowanej buczyny z domieszką jodły. Żyzne siedlisko świeżego lasu zapewnia bardzo dobre warunki do rozwoju buka. W runie występuje dość licznie kopytnik. Buczyny na terenie Puszczy Kozienickiej należą do rzadkości i nawiązują do dawnych naturalnych zbiorowisk występujących na jej obszarze.

- Obszar „Czarny Lasek - Podgóra”, charakteryzuje się dużą różnorodnością środowisk poczynając od wydym, a kończąc na zbiornikach wodnych. Dzięki mozaice środowisk teren ten zasiedlają zróżnicowane zespoły roślin i zwierząt. W jego obrębie wyróżniają się dwa tereny o wysokiej wartości przyrodniczej:

- "Czarny Lasek", niewielki zbiornik wodny u podstawy wału wydym otoczony lasami. Spotyka się tu: pływacza, żurawinę oraz niewielkie ilości bagna zwyczajnego. Obfite stanowisko czermieni błotnej. Miejsce rozrodu płazów między innymi żaby jeziorkowej i trawnej oraz owadów (ważki, motyle).

- Ług „Podgóra”, dystroficzne jeziorko w jednym z ostatnich stadiów sukcesji. Wokół widać ślady dawnej eksploatacji torfu (doły potorfowe). W otoczeniu rośnie brzoza i karłowate sosny. Spotyka się wełniankę, siedmiopalecznik, żurawinę, rozległe kępiaste turzycowiska. Miejsce jest ostoją ptactwa wodno-błotnego min.: cyranki, cyraneczki, legowisko samotnika, perkozka.

5.2.2 Rys historyczny²

Badania archeologiczne potwierdzają, że w okresie neolitu tereny obecnej Gminy Gózd były zaludnione, choć rzadko. Podczas badań natrafiono na ślady puszcząńskich osad ludności trudniących się łowiectwem i rybołówstwem oraz zbieractwem. Ślady tych osad znajdowane są głównie na starożytnym szlaku biegnącym z Radomia do Zwolenia i dalej do Lublina.

Od początku V do końca VIII w. podobnie, jak i w innych rejonach Polski, nastąpiła przerwa osadnicza. Dawne zasiedlone polany wśród nieprzebytych ostępów Puszczy Radomskiej ponownie zajął bór. Z rzadka zapuszczali się tu tylko myśliwi, bartnicy i zbiegowie. Najbliższe grody znajdowały się w Czersku, Warce, Sieciechowie i Radomiu. Wobec któregoś z nich swoje powinności służebne spełniali mieszkańcy puszcząńskich osad. W tym samym czasie (XI - XII w.) rozproszone osady podlegały parafialnej jurysdykcji kościoła p.w. św. Jakuba Apostoła w Skarzyszkowie (Skaryszewie), bądź parafii p.w. św. Wacława w Starym Radomiu, które wchodziły w skład archidiakonatu radomskiego, będącego częścią diecezji krakowskiej. Wcześniej te bezludne tereny zasiedlali od południa przedstawiciele plemienia Łędzian (późniejszych Sandomierzan i Lublinian), a od północy przedstawiciele plemion mazowieckich (Mazurzy). Tereny te w XII w. weszły w skład dzielnicy sandomierskiej i podlegały kasztelanii radomskiej. Wioski położone były najbliżej Radomia, który prawdopodobnie był naczelnym grodem podstawowej organizacji plemiennej jakim były "opola". W "opolu" ludność okolicznych osad chroniła się i broniła w czasie najazdów. W innych przypadkach to mieszkańcy grodu chronili i rozpraszali się w okolicznych puszcząńskich osadach wchodzących w skład "opola". Znaczna część dawnych grodów - "opoli" stała się grodami kasztelańskimi. Miało to miejsce za czasów księcia Kazimierza Odnowiciela i króla Bolesława Śmiałego (1050 - 1087). Kasztelan radomski miał do dyspozycji oddział zbrojny strzegący grodu i okolicy, a także wypełniający zadania „policyjno-administracyjne” na podległym mu obszarze. Rekompensatą za służbę w oddziałach i administracji kasztelańskiej były nadania ziemskie, z reguły położone blisko grodu (w tym przypadku Radomia). Brak zachowanych źródeł pisanych nie pozwala na ustalenie daty powstania poszczególnych podradomskich i puszcząńskich miejscowości gminy. Starymi miejscowościami są: Grzmucin, Kłwatka, Małęczyn oraz Wojsławice. Etymologia ich nazw wskazuje na powstanie tych wsi w XIII, XII, a nawet w końcu XI w. Pozostałe miejscowości powstawały sukcesywnie w miarę karczowania Puszczy Radomskiej (Puszczy Kozienickiej) prowadzonej nieprzerwanie od XIV w. do początków wieku XX.

Jan Długosz w *Liber Beneficiorum* spisanej w latach 1470 - 80 wymienia kilka miejscowości z terenu obecnej gminy Gózd, jako należące do parafii w Skarzyszkowie (Skaryszewie) i w Starym Radomiu. Były nimi: Grzmucin, Kłonów Wielki, Kłonów Mały Niemianowice i Wojsławice (w Skarzyszkowie) oraz Małęczyn (w Radomiu). Wioski położone w pobliżu Radomia były dobrze zorganizowane, natomiast im bardziej na wschód (w głąb puszczy) przypominały drobne osiedla, a nawet pojedyncze zabudowania i szałas (budy). Wzmiankowane wioski, na ogół były własnością przedstawicieli drobnego rycerstwa. Dopiero w roku 1508 pojawia się w źródłach wzmianka o osadzie

² tekst na podstawie opracowania: Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Gózd na lata 2011 – 2015 oraz 2016-2019.

Gózd. W tym miejscu należy wyjaśnić, iż w języku staropolskim słowo „gózd” oznaczało: „gęsty las, zapomniane śródleśne pustkowię”. Jednak informacja ta dotyczy miejscowości Gózd kilkanaście km na północ od Radomia. Znacznie więcej informacji przynosi rejestr poborowy podatku podymnego woj. sandomierskiego z lat 1569 - 78, który w parafii skarżyszowskiej wymienia: Grzmucin, Klwatkę Królewską, Kuczki, Kłonów Wielki, Kłonów-Gniewosz (Kłonówek), Niemianowice i Wojsławice. Charakterystycznym jest to, że ta ostatnia wieś należała do rzadko spotykanej w tym rejonie szlachty częściowej (zagrodowej), w której nie było kmieci i zagrodników. We wsi były zarówno folwarki (raczej większe zagrody) w każdej z pięciu części wsi, które z kolei podzielone były na kolejne „częstki” obejmujące od 1 łana do ¼ łana. Właściciele tych „częstek” wywodzili się ze wczesnośredniowiecznych, radomskich szeregowych rycerzy („castrenses” - grodzian) podległych kasztelanowi. W następnych wiekach część z nich przeszła do stanu szlacheckiego, część nadal miała status tzw. włodyków, czyli „ni to szlachcic, ni to chłop”, a najbiedniejsi z nich stali się tzw. „panoszami”, czyli chłopami, którzy nie odrabiali pańszczyzny, lecz w zamian płacili czynsz. Włodykowie jeszcze w XVII i XVIII w. posiadali pełną własność ziemi, pozbawieni jednak byli praw przysługujących szlachcie, np. do posiadania herbów. Na ogół służyli jako szeregowi w pocztach królewskich lub magnackich. Do początków XVII w. na terenie gminy Gózd można odnotować parędziesiąt rodów szlacheckich i włodyckich. Wiele z nich posługiwało się herbami, których godła obecnie nie są znane, gdyż już w końcu XV w. zaprzestano ich używania. Przedstawiciele niektórych drobnych rodów rycerskich z powodów koniunkturalnych i matrymonialnych, często zmieniali herby. Zdarzało się, że ojciec nosił „stary” herb, a synowie przyjmowali herb zamożniejszego i „ustosunkowanego” teścia, np. Gniewoszowie najpierw posługiwali się *herbem Zgraja*, później przyjmowali herby swoich małżonek: *Rawa*, *Nalęcz* czy *Kościeszka*. Podobnie protoplaści licznych tu przodków Kochanowskich posługiwali się raz *herbem Korwin*, a innym razem *herbem Ślepowron*. Jeszcze inni początkowo posługiwali się *herbem Bielina*, by niedługo potem przejść pod *herb Szeliga*. Najstarsze, obecne w rejonie Radomia (i Gózdu), rody rycerskie posługiwały się herbami: *Wąż* (*Wężyk*) - m.in. Koraczowie, którzy byli tu obecni co najmniej 270 lat (XIV — XVII w.); *Abdank* (*Awdaniec*) - np. późniejsi Kłonowscy (obecni przez ok. 230 lat); *Doliwa* - np. późniejsi Błotniccy (obecni ok. 220 lat); *Korwin lub Ślepowron* - m.in. Kochanowscy/Małęczyńscy (z przerwami przez ok. 200 lat), a także *herbem Ogończyk* (*Powala*) - np. Kuczkowscy (ok. 200 lat).

Niewiele wiadomo o późniejszych dziejach wiosek wchodzących w skład gminy Gózd. Jedno jest pewne, że na początku XVIII w. w poszczególnych wioskach drobna własność szlachecka (na częściach wsi) już nie występowała. Przy nazwiskach nowych właścicieli widnieją już klucze dóbr obejmujące na ogół od jednej do trzech wiosek. Klucz grzmuciński - wojsławicki miał następujących właścicieli: Sulikowscy *herbu Sulima*, od roku 1683 Gembarszewscy *herbu Awdaniec* lub *Ogończyk*. Po nich od roku 1754 Latalscy z Łabiszyna *herbu Prawdzic*, od nich w roku 1784 dobra te kupili Gorzkowscy *herbu Tarnawa* i byli właścicielami do lat 40. XIX wieku. W tym samym czasie klucz kłonowski (Kłonów i Kłonówek) należał jeszcze w roku 1646 do Kłonowskich *herbu Abdank* (*Awdaniec*), po nich zapewne było paru właścicieli, by ostatecznie trafić w ręce Łabędzkich *herbu Korab*, którzy byli właścicielami tego klucza od lat 90. XVIII w. do co najmniej 1852 r. Klucz kuczkowski - niemianowicki też posiadał kilku właścicieli, m.in.: na początku XVII w. byli tu przedstawiciele rodu Kochanowskich *herbu Korwin*, następnie od 2 połowy XVII w. - Promińskich, a po nich klucz przejęli Goździkowscy *herbu Łabędź*, którzy byli tu obecni do ok. 1711 r. Od 1777 do ok. 1843 r. właścicielami dóbr byli Brudniccy *herbu Syrokomla*. Z kolei w latach 50. i 60. XIX w. właścicielami dóbr Kuczki i Niemianowice byli Chociszewscy *herbu Junosza*. Klucz małęczyński zasadniczo powstał w tym samym czasie co wymienione wyżej, lecz niewiele wiadomo o jego właścicielach w wieku XVII i XVIII. Wiadomo jedynie, że w roku 1837 zmarł dziedzic majątku małęczyńskiego niejaki Biedrzyński. Sytuacja w dobrach królewskich nie ulegała zmianie do połowy XVIII w. Jeszcze w roku 1720 dzierżawcą królewszczyzn w Klwatce Królewskiej był niejaki Kurdwanowski, a w roku 1744 Mikołaj Dłużewski, który wtedy też wykupił tę wieś. W roku 1788 syn Mikołaja, Jan, sprzedał dobra kłwackie Janowi Duninowi *herbu Łabędź*. W chwili uwłaszczenia chłopów w Królestwie Polskim w roku 1864 majątek kłwacki należał do Władysława i Katarzyny Duninów oraz matki Władysława - Petroneli Dunin. Największe możliwości rozwoju miał klucz kuczkowski - niemianowicki, którego grunty w większej części na północy, północnym - wschodzie i wschodzie, stanowiły dziewicze lasy Puszczy Kozienickiej. Tam też na masową skalę kolejni właściciele klucza, prowadzili karczunek. W ślad za tym powstawały tam osady (budy) drwali,

smolarzy, diegciarzy i bartników, z nich to od końca XVIII do początków XX w. wyłoniły się późniejsze wioski: Gózd, Czarny Lasek, Budy Niemianowskie, Drożanki, Sobolów, Lipiny, Karszówka, Podgóra i Piskorszczyzna. Wtedy też powstała wieś Gózd (Gozdowa) wzmiankowana po raz pierwszy w roku 1827.

W latach 1795 - 1809 tereny gminy Gózd wchodziły w skład Galicji Zachodniej, jak nazwały te ziemie władze austriackie po III rozbiorze Polski. W latach 1809 - 13 rejon Gozdu wchodził w skład departamentu radomskiego Księstwa Warszawskiego, a w latach 1815 - 66 w skład województwa radomskiego w ramach Królestwa Polskiego (do 1831 roku - „quasi” niezależnego), a następnie w ramach Priwiślańskiego Kraju (po uwłaszczeniach z 1864 r.) do guberni radomskiej, powiatu radomskiego i gminy Kuczki. Wieś Kuczki do lat 50. XX w. była stolicą gminy, choć budynek gminny znajdował się w Goździe. Budynek ten znajduje się obecnie w Muzeum Wsi Radomskiej. Do przełomu XIX i XX w. większość wiosek obecnej gminy należała do parafii p.w. św. Jakuba Apostoła w Skaryszewie, a trzy wioski do parafii p.w. św. Wacława w Starym Radomiu. Sytuacja zmieniła się z chwilą wybudowania w Kuczkach, najpierw kaplicy i powołaniu filialnej do Skaryszewa parafii, a następnie po wybudowaniu i konsekracji murowanego kościoła w latach 1932/35 - samodzielnej parafii Kuczki. Po II wojnie światowej utworzono parafię w Małęczynie, a pod koniec lat 90. XX w. i w pierwszych latach XXI w. powstały kościoły parafialne w: Kłonówku, Goździe i Grzmucinie.

Gmina Gózd przeszła kilka podziałów administracyjnych. W 1955 r. w wyniku podziału jej terytorium utworzona została Gromadzka Rada Narodowa Gózd, Gromadzka Rada Narodowa w Kłonowie, Gromadzka Rada Narodowa w Klwatce. Podział ten trwał do 1972 r. Dnia 01.01.1973 r. powstaje Gmina Gózd poprzez połączenie trzech Gromadzkich Rad Narodowych Gozdu, Klwatki i Kłonowa. Siedzibą władz gminnych jest miejscowość Gózd.

Historia sołectw Gminy Gózd:

Gózd (*Gosdowa - XVIII w.*)

Wieś powstała w miejscu osiemnastowiecznych karczowisk Puszczy Kozienickiej na wsch. od istniejącej już wsi Kuczki. Staropolskie słowo „gózd” znaczyło „nieprzebyty las, miejsce odludne i zapomniane”. Wieś po raz pierwszy wzmiankowana w 1827 r. jako Gózd (Gozdowa), składała się z 23 domów i liczyła 205 mieszkańców. W roku 1871 wieś składała się z 45 obejść i liczyła 293 mieszkańców oraz obejmowała 571 mórg gruntów. Do wsi należał też przysiółek Adamów liczący 8 obejść i 32 mieszkańców oraz 128 mórg. Dziesięć lat później chłopci gospodarowali na 718 morgach gruntów, a wieś składała się z 45 gospodarstw i liczyła 365 mieszkańców. Wieś należała do powiatu radomskiego i gminy Kuczki, a kościół parafialny znajdował się w Skaryszewie. W 1921 r. wieś liczyła 419 osób (w tym 16 Żydów) a przysiółek Adamów 88 osób.

Budy Niemianowskie (*Niemianowskie Budy - XIX w.*)

Do 3 ćwierci XIX w. była to śródleśna osada robotników leśnych podlegająca folwarkowi w Niemianowicach. Budy to liche szałaszy pracowników leśnych. Jako wieś powstała w wyniku dziewiętnastowiecznych i dwudziestowiecznych parcelacji folwarku i majątku ziemskiego w Niemianowicach. Jeszcze w roku 1880 wieś składała się z 8 obejść gospodarskich na 124 morgach.

Czarny Lasek (*Czarny Lasek - XIX w.*)

Wieś powstała w wyniku dziewiętnastowiecznych i dwudziestowiecznych parcelacji folwarku i majątku ziemskiego w Kuczkach. W 1880 r. wieś składała się z 8 obejść gospodarskich na 124 morgach.

Drożanki (*Drożanki - XIX w.*)

Wieś powstała w wyniku dziewiętnastowiecznych i dwudziestowiecznych parcelacji folwarku i majątku ziemskiego w Kuczkach. W 1880 r. składała się z 14 gospodarstw na 265 morgach. Podmostki (ob. przysiółek) składały się w tym czasie z 10 gospodarstw na 154 morgach, a Korytka (ob. przysiółek) składały się w tym czasie z 6 gospodarstw na 209 morgach.

Grzmucin (*Grzmuczyn: 1470-80, Grzmuczyn: 1578*)

Sama nazwa wioski wskazuje na wczesnośredniowieczne korzenie (XI -XII w.). Pochodzi od zdrobniałego imienia, którego pierwszy człon brzmiał: „Grzm-”, np. Grzmisław, Grzmusław, Grzmimierz, Grzmimir itp. Pierwsza wzmianka pisana o wsi pochodzi z 1361 r. i dotyczyła rycerza pieczętującego się herbem Wąż. Kolejna wzmianka pochodzi z 1411 r. dotyczy Jana i Piotra Koraczów z Grzmucina i Kłonowa tego samego herbu. Piotr Koracz z Grzmucina wzmiankowany jest jeszcze w 1418 r. Jan Długosz w Liber Beneficiorum (1470 - 80) podaje, że wieś znajduje się w parafii p.w. św. Jakuba Apostoła w Skaryszowie i należy do braci: Stanisława, Mikołaja i Andrzeja Koraczów herbu Wąż. We wsi było 8 półłanków kmiecych, 3 karczmy na rolach oraz 3 zagrodników z rolami. We wsi były także 3 folwarki rycerskie. Dziesięcinę zbierał pleban skaryszewski. Pod rokiem 1508 wzmiankowany jest jako dziedzic Grzmucina Jakub Koracz. Około 1540 r. na jakiś czas część wsi weszła w posiadanie Piotra Kochanowskiego (do 1546 r.). W roku 1547 jakąś część Grzmucina posiadał niejaki Walenty Jaszowski. Zgodnie z rejestrem poborowym podymnego woj. sandomierskiego z 1569 r. wieś Grzmucin miała dwóch właścicieli: Jana, Walentego i Bartłomieja Dąbrowskich herbu Nieczuja, w których części był co najmniej jeden folwark na 1 łanie oraz 10 zagród. Drugą część wsi otrzymał Stanisław Koracz herbu Wąż (Wężyk) i było w niej: folwark na 1 łanie oraz 6 zagród. Koraczowie i Dąbrowscy utrzymali się w Grzmucinie do początków XVII w. Koraczowie, już jako Klonowscy przenieśli się na ziemię lwowską. W 2 połowie XVII w. cały Grzmucin i Wojsławice należały już do Sulikowskich. Od nich nabył te wioski w roku 1683 Stanisław Gembarzewski herbu Awdaniec lub Ogończyk. Od jego spadkobierców nabył te wioski w 1754 r. Michał Antoni Latalski z Łabiszyna herbu Prawdzic. W 1784 r. jego syn Ignacy sprzedał tę wieś Wiktorynowi Gorzkowskiemu herbu Tarnawa. Pod koniec XVIII w. stosunki własnościowe we wsi są pogmatwane, gdyż źródła jako właścicieli wymieniają Jana Nepomucena de Laveaux herbu Laveaux, który jako właściciel zmarł w 1808 r. W 1837 r. zmarł Hipolit Gorzkowski, syn Wiktoryna, który również nosił tytuł dziedzica Grzmucina. W 1827 r. wieś miała 22 domy i liczyła 170 mieszkańców. Około 1880 r. we wsi było 57 gospodarstw, a sama wieś liczyła 397 mieszkańców. Wieś była tuż po uwłaszczeniu i parcelacji folwarku Grzmucin (561 mórg gruntów ornych i 277 mórg lasu). W tym czasie koloniści obejmowali 991 mórg. Miejscowi chłopci gospodarowali wcześniej na 315 morgach. We wsi funkcjonowały w tym czasie dwa młyny. Do wioski należał przysiółek biedaków: Grzmuckie Budy (Budy-Grabie), który składał się z 9 obejść i liczył 33 mieszkańców i 109 mórg. W tym czasie wieś wchodziła w skład powiatu radomskiego i należała do gminy i parafii p.w. św. Jakuba w Skaryszewie. Obecnie wieś liczy ok. 350 mieszkańców. Posiada kilka małych przysiółków: Budy-Grabie, Trzy Morgi, Nowiny i Starą Wieś. Od kilku lat Grzmucin jest wioską parafialną z kościołem p.w. św. Maksymiliana Marii Kolbe.

Karszówka (*Karszówka: XIX w.*)

Najmłodsza wieś w gminie Gózd powstała na przełomie XX i XXI w. z podziału wsi Gózd. Nazwa wsi pochodzi od słowa karczować (najpierw nazwa - Karczówka, a z biegiem lat - Karszówka).

Kiedrzyń (*Kiedrzyń: XIX w.*)

W 1827 r. wieś składała się z 18 domów i liczyła 129 mieszkańców na 256 morgach. Przed 1883 r. wieś wchodziła w skład klucza dóbr małęczyńskich. Liczyła wtedy 23 gospodarstwa na 319 morgach. Administracyjnie należała do powiatu radomskiego, gminy Kuczki i parafii p.w. św. Jakuba Apostoła w Skaryszewie.

Klwatka Królewska (*Chrwathi: 1470-80, Krwathka: 1578, Krwatka: 1665, 1789*)

Etymologia nazwy wsi wskazuje puszczańskie pochodzenie nazwy. Staropolskie słowo „klwać” znaczy: kasać, gryźć, dziobać lub wyszarpywać (kłami). Klwatka to niewielki fragment terenu wyszarpany lub wygryziony (puszczy?). Wieś mogła powstać w czasie kolonizacji Puszczy Kozienickiej prowadzonej po najazdach mongolsko - tatarskich w 2 połowie XIII w. Nie wiadomo w którym roku i przez kogo została przeniesiona na prawo niemieckie. Najprawdopodobniej stało się to w 3 lub 4 ćwierci XIV w. Jan Długosz w Liber Beneficiorum (1470 - 80) wzmiankuje dwie Klwatki (Powaty i Firleja), pierwsza znajduje się w parafii Stary Radom i leży kilka km na płn. od Radomia, a druga nieco na płn. od niej, ale już w parafii Wsola. Błędnie umieszcza ją również w parafii Stary

Radom, do której właśnie należała trzecia Klwatka - Królewska. Wioskę tę najzupełniej przeoczył lub co bardziej prawdopodobne był w trakcie lokacji i zasiedlania, czyli zwolniona z wszelkich powinności przez 20 lat (tzw. wolnizny), w tym dziesięciny. Lustracja dóbr królewskich woj. sandomierskiego z 1565 r. podaje, że we wsi znajduje się folwark oraz 10 kmieci na 5 łanach, młyn i dwa stawy. Dzierżawcą wsi był w tym czasie niejaki Andrzej Myszkowski. Zgodnie z rejestrem poborowym podymnego z 1569 r. wieś Klwatka Królewska należała do dóbr królewskich i w tymże roku stanowiła uposażenie burgrabiego zamku radomskiego Jana Modrzewskiego. W tej części wsi znajdował się folwark oraz 7 kmieci na tzw. Półłankach (12 - 13,5 ha). W 1665 r. dzierżawcą dóbr królewskich w Klwatce i części Małęczyna był Bernard Gozdecki (zm. w 1670 r.), ale faktycznymi podnajemcami tejże dzierżawy od 1643 r. byli Jakub Szumowski i Ewa Kadłubska. We wsi w tym czasie był dwór i folwark na 3 łanach. We wsi było 8 kmieci na ¼ łana każdy, na kolejnych 3 łanach nie było nikogo, ponadto było tu też 3 zagrodników i mały młyn. Niestety nie znani są kolejni dzierżawcy królewsczyzn w Klwatce. Najprawdopodobniej pod koniec XVII w. dzierżawcą wsi był właściciel sąsiedniego Grzmucina i Wojsławic Stanisław Gembarzewski herbu Awdaniec lub Ogończyk., który nabył wspomniane wioski w 1683 r. Od jego spadkobierców nabył te wioski w 1754 r. Michał Antoni Latalski z Latalic herbu Prawdzic. Zmarł w 1779 r., a dobra po nim przejęła Jadwiga z Korytowskich Latalska, która niebawem ponownie wyszła za mąż za Tomasza Sulerzyckiego herbu Junosza. W 1784 r. syn Michała Antoniego Latalskiego, Ignacy sprzedał wieś Grzmucin Wiktorynowi Gorzkowskiemu herbu Tarnawa. Zgodnie z danymi lustracji dóbr królewskich z 1789 r. we wsi Krwatka (Klwatka) był dwór murowany oraz zabudowania dworskie i folwarczne: 4 kurniki, wozownia, 2 stajnie, 2 komórki, 2 piwnice, spichlerz, 2 stodoły, obora oraz wysoki parkan wokół zabudowań z daszkiem. Wszystkie zabudowania oprócz stodoł pokryte były gontem. We wsi prócz ról kmiecyh i zagrodników był jeszcze młyn (nieczynny), browar oraz karczma. Do majątku królewskiego w Klwatce należała część wsi Małęczyn. Najprawdopodobniej Tomasz Sulerzycki był ostatnim królewskim dzierżawcą Klwatki i części Małęczyna, gdyż po 1795 r. dobra królewskie zarekwirowały władze austriackie. W 1827 r. wieś składała się z 19 domów i liczyła 137 mieszkańców. W 1864 r. dziedziczyli ją: Władysław i Katarzyna Duninowie oraz matka Petronelka Dunin. W tym samym czasie wieś należała do powiatu radomskiego i gminy Kuczki. Kościół parafialny p.w. św. Jakuba Apostoła znajdował się w Skaryszewie. Po 1867 r. wieś podzielono na trzy części: Klwatka Królewska Wieś, Klwatka Królewska A i Klwatka Królewska B. Pierwsza Klwatka (A) liczyła w 1880 r. 25 domów i 182 mieszkańców, którzy gospodarowali na 232 morgach. W tej części wsi był dwór i folwark, który obejmował 218 mórg, zabudowań folwarcznych drewnianych było 12. Druga Klwatka (B) składała się a 14 domów i liczyła 138 mieszkańców, którzy gospodarowali na 161 morgach. W tej części wsi również był dwór i folwark, który obejmował 418 mórg, zabudowań folwarcznych drewnianych było 11. Sama wieś Klwatka Królewska miała 42 gospodarstwa na 428 morgach. Do Klwatki należał przysiółek Tomaszów, w którym było 5 obejść na 61 morgach. W latach 1955 -73 Klwatka Królewska była siedzibą Gromadzkiej Rady Narodowej.

Kłonów (*Klonow Maior: 1470-80, Klonow Magna: 1578*)

Stara wieś, o wczesnośredniowiecznych korzeniach. Na początku XIV w. zamieszkiwali ją przedstawiciele rodu rycerskiego pieczętującego się herbami Awdaniec (Abdank) i Doliwa. Z ksiąg sądowych z 1386 r. znany jest Michał z Kłonowa herbu Awdaniec, który był sądzony za udział w łupieskim napadzie na klasztor w Sieciechowie. W tym samym roku Mieczysław i Maciej z Błotnicy herbu Doliwa wystarali się o przeniesienie wsi Kłonów na prawo niemieckie. Nazwa wsi najprawdopodobniej pochodzi od staropolskiego słowa - „kłomnić”, co oznacza łowić zwierzynę w sieci (głównie drobną zwierzynę, np. zające lub ptaki). Pierwotna nazwa wsi mogła brzmieć Kłomnów, czyli miejsce, gdzie łowiono zwierzynę w sieci lub miejsce zamieszkałe przez ludzi specjalizujących się w tej umiejętności łowieckiej. W 1447 r. bracia: Michał, Mikołaj i Jakub dzielą się dobrami w Klonowie i okolicy. W latach 1452-53 jako sędzia grodzki radomski wzmiankowany był wspomniany wyżej Michał. Jan Długosz w Liber Beneficiorum (1470 - 80) podaje, że wieś znajduje się w parafii p.w. św. Jakuba Apostoła w Skaryszowie i należy do braci: Mikołaja i Złotego oraz ich stryja Jakuba herbu Awdaniec. We wsi było 16 łanów kmiecyh, od których dziesięcinę zbiera prepozyt kolegiaty sandomierskiej. We wsi było kilka karczm, do których należało 11 ról (pól) oraz kilkunastu zagrodników bez ról. We wsi były także 3 dwory i folwarki rycerskie. Dziesięcinę zbierał pleban skaryszewski. W latach 1487-92 Jakub Kłonowski z Kłonowa Wielkiego był sędzią

nadwornym królewskim. Dziedzicem części Kłonowa Wielkiego w 1508 r. był Stanisław Kłonowski herbu Awdaniec. Zgodnie z rejestrem poborowym podymnego woj. sandomierskiego z 1569 r. wieś Kłonów miała dwóch właścicieli: Zygmunta Gołyckiego herbu Kotwicz i Joachima Kolanowskiego herbu Bogoria. W części Gołyckiego był folwark, 1 ½ łana kmiecego i 7 komorników. W części Kolanowskiego również był folwark i 1 pusty łan (niezasiedlony). W Kłonowie Wielkim jakiś Kłonowski wzmiankowany jest jeszcze w 1599 r. Ostatecznie Kłonowscy znikają z tych terenów w 1646 r. Na przełomie XVIII i XIX w. w Kłonowie pojawiają się Łabędzcy herbu Korab. Jako właściciel wsi wzmiankowany jest pod okiem Jan Kanty Łabędzki oraz jego syn Konstanty (ur. w 1819 r.). W 1852 r. Jan Kanty Łabędzki udowodnił swoje szlacheństwo w Królestwie Polskim. W 1827 r. wieś miała 28 domów i liczyła 283 mieszkańców. Około 1880 r. we wsi było 41 domów (31 gospodarstw na 590 morgach), a sama wieś liczyła 420 mieszkańców. Chłopi gospodarowali w tym czasie łącznie na 687 morgach. Należący do wsi przysiółek Józefatka w tym czasie miał 14 gospodarstw na 176 morgach. Do majątku ziemskiego Kłonów w 1864 r. należały folwarki Kłonów i Kłosówek. Pierwszy obejmował 735 mórg, który posiadał 12 budynków drewnianych. Drugi folwark Kłonówek, obejmował 722 morgi. Wieś była tuż po uwłaszczeniu i częściowym rozparcelowaniu wspomnianego folwarku (Kłonów), ale nadal należało do niego 277 mórg. Wieś wchodziła w skład powiatu radomskiego, gminy Kuczki i należała do parafii p.w. św. Jakuba Apostoła w Skaryszewie (do 1900 r.) W latach: 1955–73 Kłonów był siedzibą Gromadzkiej Rady Narodowej.

Kłonówek Kolonia

Wieś powstała w wyniku dziewiętnastowiecznych i dwudziestowiecznych parcelacji folwarku i majątku ziemskiego Kłonówek. 1 X 1916 r. w Kłonówku została założona szkoła podstawowa. na mocy dekretu władz austriackich. W 1982 r powstał kościół pw. Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski. Zaadaptowany na cele kultu został drewniany dom co był staraniem ks. Stefana Suleckiego i ks. Tadeusza Wójcika oraz dzięki dużemu zaangażowaniu mieszkańców.

Kłonówek Wieś (*Klonow Minor: 1470-80, Klonow Gniewoz: 1508*)

Podobnie jak sąsiedni Kłonów (Wielki) wieś powstała co najmniej w 2 połowie XIV w. Nie wiadomo, czy została wydzielona ze wspomnianego i istniejącego wcześniej Kłonowa, czy też lokowana była jako samodzielna wieś. Niewykluczone, że Kłonów Mały to ta część, która należała do braci Mieczysława i Macieja z Błotnicy herbu Doliwa. Jan Długosz w Liber Beneficiorum (1470 - 80) podaje, że wieś znajduje się w parafii p.w. św. Jakuba Apostoła w Skaryszowie i należy Stanisława Gniewosza herbu Zgraja (ob. wizerunek herbu nieznany, zaniknął w końcu XV w.). We wsi były 4 łany kmiece, folwark rycerski z karczmą z rolą oraz 1 zagroda z rolą. Dziesięcinę zbierał pleban skaryszewski, jak i prepozyt kolegiaty sandomierskiej. Zgodnie z rejestrem poborowym podymnego woj. sandomierskiego z 1569 r. wieś Kłonówek (wtedy Kłonów Gniewosza) należała do Krzysztofa Gniewosza herbu Kościesza. W pobliżu Kłonówka znajdowała się świeżo lokowana wieś o nazwie Borowiec. Późniejsze źródła już jej nie wymieniają. Nic nie wiadomo o późniejszych losach wsi Kłonówek z całą pewnością tak jak okoliczne miejscowości przechodziła w różne ręce szlacheckie. W 1827 r. wieś liczyła 27 domów i posiadała 209 mieszkańców. Około 1880 r. we wsi było 34 domów (29 gospodarstw na 496 morgach), a sama wieś liczyła 423 mieszkańców. Chłopi gospodarowali w tym czasie łącznie na 608 morgach. Do folwarku Kłonówek (w dobrach Kłonów) w 1864 r. należało łącznie 722 morgi. Zabudowania folwarczne składały się z 5 budynków murowanych i 13 drewnianych. Wieś wchodziła w skład powiatu radomskiego, gminy Kuczki i należała do parafii p.w. św. Jakuba Apostoła w Skaryszewie (do 1900 r.).

Kuczki Kolonia

Wieś Kuczki powstała prawdopodobnie w końcu XV w. Pierwsza pisana wzmianka o Kuczkach pochodzi z 1505 r. Mowa jest o Stanisławie, dziedzicu majątku w Kuczkach. Nazwa wsi od słowa w języku staropolskim „kucza” = szałas, liche budyneczki, buda leśna. „Kuczki” to śródleśna osada składająca się z prowizorycznych budynków, bud i szałasów. W 1895 r. ówczesny właściciel dóbr Rufin Bekerman, Żyd radomski przeznaczył 6 mórg ziemi i 2 budynki gospodarcze po dawnym dworze na potrzeby mającej powstać parafii. Kuczki i okoliczne wsie należały wówczas do parafii w Skaryszewie.

Kuczki Wieś (*Kuczki: 1578*)

Etymologia nazwy wsi wskazuje, że wieś powstała w czasie postępującego, kolejnego etapu kolonizacji Puszczy Kozienickiej prowadzonej na przełomie XIV i XV w. Nie wiadomo w którym roku i przez kogo została przeniesiona na prawo niemieckie. Najprawdopodobniej stało się to w 1 lub 2 ćwierci XV w. Wracając do etymologii nazwy wsi to w języku staropolskim „kucza” oznacza szałas, lichy budynek, buda leśna. „Kuczki” to śródleśna osada składająca się z prowizorycznych budynków, bud i szałasów. Jan Długosz w Liber Beneficiorum (1470 - 80) nie wspomina tej wioski. Musiała ona być niedawno lokowana. Lokacji musieli dokonać przedstawiciele rodu pieczętującego się herbem Wąż z Kroczo, gdyż w 1482 r. część wsi kupił od Doroty, wdowy po Jakubie z Kroczo oraz Małgorzaty Mikołajowej z Parzenic, niejaki Mikołaj z Kuczek i Woli Woszczyńskiej herbu Ogończyk. Wniosek z tego, że wieś mogła być założona w połowie XV w. W 1508 r. wymieniany jest Stanisław z Kuczek herbu Ogończyk (zapewne syn Mikołaja). Jego synami byli: Andrzej, Jan i Hieronim Kuczkowscy, wzmiankowani pod rokiem 1521. Około 1544 r. wzmiankowany jest syn Jana - Dominik Kuczkowski. Wieś wymienia ją dopiero rejestr poborowy podatku podymnego woj. sandomierskiego z 1569 r. Już wtedy podzielona była między czterech właścicieli: Pierwszą część posiadała Elżbieta Kuczkowska; drugą - Kasper Kuczkowski; trzecią - Wojciech Kuczkowski (wszyscy tym razem herbu Ślepowron), a czwartą - bracia: Joachim i Mikołaj Piotrowscy herbu Korwin. W pierwszej części był dworek i mały folwark na 1 łanie oraz 3 kmieci na półłankach, 3 zagrody zagrodników oraz 1 rzemieślnik; w drugiej części był również mały dwór z folwarczkiem na 1 łanie oraz 3 kmieci na półłankach i 2 komorników. W trzeciej części mały dwór i folwarczek na 1 łanie oraz 1 kmieć na półłanku. Piotrowscy również mieli dwór z folwarczkiem na 1 łanie oraz 1 łan kmieci i 1 zagrodnika. Jeszcze w 1598 r. wzmiankowani są jako dziedzice Kuczek: Jerzy i Kasper Kuczkowscy, później źródła nie wspominają już o tej rodzinie. Na początku XVII w. jakieś części wsi mają tu przedstawiciele rodu Kochanowskich herbu Korwin. Kolejnymi właścicielami byli: Promińscy w połowie XVII w., a po nich Krzysztof Goździkowski herbu Łabędź ożeniony z Izabellą Brudzynia, a następnie jego syn - Władysław (żył jeszcze ok. 1710 r.). Jakies części miał w Kuczkach pleban kościoła p.w. św. Wacława w Starym Radomiu w latach 1697-1711, brat Władysława - Krzysztof. W 1777 r. wieś kupił Kazimierz Brudzicki herbu Syrokomla. Dziedziczyli po nim kolejno syn i wnuk - Antoni i Kazimierz. Ten ostatni udowodnił swoje szlachectwo w Królestwie Polskim w 1843 r. W XVIII w. w Kuczkach istniała kaplica przydworska, która służyła mieszkańcom dworu i folwarku. W 1856 r. jako właściciel dóbr Kuczki i Niemianowice wymieniany jest Jan Chociszewski herbu Junosza. Po 1867 r., kiedy to powstała gmina Kuczki w powiecie radomskim, w jej skład wchodziły następujące wioski, osady, przysiółki: Adamów, Budy Niemianowskie, Czarny Lasek, Drożanki, Figetów, Gózd, Józefatka, Kiedrzyń, Kłonów, Kłonówek, Klwatka Królewska A, Klwatka Królewska B, Korytka, Kuczki, Lipiny, Małęczyn, Mostki, Niemianowice, Piskorszczyzna (ob. Piskornica), Podgóra, Rawica (ob. gm. Tczów), Tomaszów, Tylnica (ob. gm. Tczów) i Wojsławice. Siedziba gminy znajdowała się w budynku leżącym na terenie wsi Gózd. Cała gmina liczyła w 1880 r. 4489 mieszkańców i obejmowała 14 085 mórg. Folwark Kuczki i Niemianowice (należały do jednego klucza dóbr) w 1880 r. miał 2153 morgi, w tym gruntów ornych i tzw. ogrodów - 677 mórg, łąk - 87, pastwisk - 15, lasu - 721, nieużytków i placów - 653. Zabudowania folwarczne składały się z 6 murowanych budynków. W 1895 r. Żyd - Rufin Icek Bekerman, właściciel majątku Kuczki wydzielił bezpłatnie z niego 6 mórg gruntu i dwa budynki (w tym dawny spichlerz) pod przyszły kościół. W końcu 1899 r. utworzono we wsi parafię filialną Skaryszewa. Kościółek ten (kaplica) nosił wezwanie św. Józefa Oblubieńca NMP. W 1932 r. do parafii należały: Adamów, Budy Niemianowskie, Cebulówka, Czarny Lasek, Drożanki, Gózd, Gzowice Folwark, Głowice Kolonia, Józefatka, Karszówka, Klwatka Dwór, Korytka, Kuczki Kolonia, Kuczki Wieś, Mostki, Niemianowice, Piskorszczyzna (ob. Piskornica), Podgóra, Sobolów, Wojsławice Kolonia i Wojsławice Wieś. W 1935 r. wzniesiono obecny murowany kościół. Tuż po drugiej wojnie światowej Kuczki przestały pełnić funkcję gminy, którą zorganizowano w pobliskim Gózdzie. W 1955 r. gminę podzielono na trzy części, tworząc Gromadzkie Rady Narodowe: Gózd, Klwatka i Kłonów. Ten stan utrzymał się do 1973 r., kiedy to zlikwidowano GRN w tych miejscowościach tworząc Gminę Gózd.

Lipiny (*Lipiny: XIX w.*)

Wieś powstała w wyniku dziewiętnastowiecznych i dwudziestowiecznych parcelacjach folwarku i majątku ziemskiego w Kuczkach. W 1880 r. składała się z 18 obejść gospodarskich i 129 mieszkańców na 178 morgach. Do wsi należą dwa przysiółki: Cebulówka i Kuczki Dolne.

Małęczyn Nowy

Wieś powstała w wyniku dziewiętnastowiecznych i dwudziestowiecznych parcelacjach folwarku i majątku ziemskiego w Małęczynie. W 1883 r. wydzielono z majątku dworskiego 451 mórg i częściowo rozparcelowano, tworząc nową wieś - Małęczyn Nowy z 54 gospodarstwami posiadającymi łącznie 227 mórg gruntów ornych. Administracyjnie należała do powiatu radomskiego, gminy Kuczki i parafii p.w. św. Jakuba Apostoła w Skaryszewie.

Małęczyn Stary (*Małyanczin, Małęczyni: 1470-80, Małęczin: 1578*)

Wieś powstała najprawdopodobniej w tym samym czasie co i kasztelania radomska (2 poł. XI w.). Do początku XIV w. brak jednak jakichkolwiek źródeł pisanych na jej temat. Wtedy zamieszkiwali wieś przedstawiciele rodu rycerskiego pieczętującego się herbem Bielina. Po 1310 r. wzmiankowany jest Mikołaj z Małęczyna tegoż właśnie herbu. Na początku XV w. wzmiankowany jest Piotr Kochanowski z Komarowa herbu Ślepowron, a w 1454 r. jego syn Stanisław Kochanowski z Małęczyna. Jan Długosz w Liber Beneficiorum podaje tylko, że wieś należy do parafii p.w. św. Wacława w Starym Radomiu i nie wnika w skomplikowaną strukturę własnościową wsi. Kuzyn Stanisława Kochanowskiego, Dominik Kochanowski nabył w 1486 r. część wsi Małęczyn. W 1525 r. wzmiankowany jest jego syn Paweł na Małęczynie, a z kolei w 1556 r. jego syn - Jakub Małeczyński vel Kochanowski herbu Ślepowron lub Korwin. Zgodnie z rejestrem poborowym podymnego woj. sandomierskiego z 1569 r. wieś Małęczyn miała skomplikowaną i rzadko spotykaną strukturę własnościową. Była to wieś królewska, której zasadnicza część stanowiła uposażenie każdorazowego kasztelana (burgrabiego) zamku radomskiego, jak i drobnoszlachecka, gdyż drugą część wsi zamieszkiwali przedstawiciele szlachty zagrodowej (częstkowej) oraz tzw. włodyków. Ich przodkowie stanowili stałą załogę zbrojną zamku radomskiego i podlegali bezpośrednio kasztelanowi. W 1569 r. pierwsza część wsi była na uposażeniu burgrabiego zamku radomskiego - Jana Modrzewskiego. Druga część rozdzielona była na mikroskopijne części: pierwsza należała do Jana Foretha (mieszczanin radomski), który miał tu folwark i 5 zagrodników; druga część należała do następujących częstkowych właścicieli: Piotra Krzyszkowskiego herbu Bończa, Macieja Zasady herbu Półkozic, Jana i Macieja Mikołajków herbu Jastrzębiec, którzy mieli tu dworki (zagrody) i folwarczki na 1 łanie oraz ½ łana kmiecego i zapewne karczmę na ¼ łana. Podobnie rzecz się miała w trzeciej części wsi, która miała aż 7 współwłaścicieli: Jurka i Andrzeja Wronikowskich herbu Brochwicz; Jana i Jakuba Drozdów herbu Jastrzębiec, Jana Strykowskiego herbu Zadora, Baltazara Nogaja (był mieszczaninem lub włodyką) i wdowę Katarzynę Glinicką herbu Trzaska. Oni także posiadali dworki (zagrody) i wspólny folwarek na 1 łanie, oraz ½ łana kmiecego i 2 zagrody zagrodników. Ostatnia część należała do braci: Stanisława i Mikołaja Osuchowskich herbu Gozdawa. W ich części był folwarek na 1 łanie, karczma na ¼ łana oraz 2 komorników. Niewiele wiadomo o losach wsi od początku XVII do końca XVIII w. Od początku XVII w. następował proces scalania rozdrobnionej własności. Dokonywała tego zamożniejsza, średnia i bogata szlachta. Mimo tego wieś wciąż przechodziła z rąk do rąk w wyniku różnorodnych koligacji i rozliczeń rodzinnych. Część wsi Małęczyn włączona została do dóbr królewskich z ośrodkiem w pobliskiej Klwatce. Klwatka, a tym samym część Małęczyna dzierżawiona była w tym czasie przez właścicieli sąsiedniego Grzmucina i Wojsławic, najpierw przez Stanisława Gembarzewskiego herbu Awdaniec lub Ogończyk, który nabył wspomniane wioski w 1683 r., a od jego spadkobierców kupił te wioski w 1754r. pisarz grodzki radomski Michał Antoni Latałski z Latalic herbu Prawdzic. Zmarł on w 1779 r., a dobra po nim przejęła Jadwiga z Korytowskich Latałska, która niebawem ponownie wyszła za mąż za Tomasza Sulerzyckiego herbu Junosza. W 1784 r. syn Michała Antoniego Latałskiego, Ignacy sprzedał wieś Grzmucin Wiktorynowi Gorzkowskiemu herbu Tarnawa. Najprawdopodobniej Tomasz Sulerzycki był ostatnim królewskim dzierżawcą Klwatki i części Małęczyna, gdyż po 1795 r. dobra królewskie zarekwirowały władze austriackie. W 1839 r. zmarł dziedzic Małęczyna - Wincenty Biedrzyński herbu Ostoja. Na początku 2 połowy XIX w. klucz dóbr małeczyńskich z folwarkiem Stary Małęczyn i wioskami: Małęczyn i Kiedrzyń należał do powiatu radomskiego, gminy Kuczki i parafii p.w. św.

Wacława w Radomiu. Wieś składała się z 35 gospodarstw i 2 młynów. Chłopi gospodarowali na 404 morgach. Klucz małęczyński obejmował 396 mórg gruntów ornych, 337 mórg tzw. ogrodów, 16 mórg łąk, 20 mórg pastwisk, 6 mórg nieużytków oraz 17 mórg tzw. placów. Zabudowania folwarczne składały się z 12 drewnianych budynków. W 1883 r. wydzielono z majątku dworskiego 451 mórg i rozparcelowano, tworząc nową wieś - Małęczyn Nowy.

Niemianowice (*Niemianowycze: 1470-80, Nyemyanowicze: 1578*)

Etymologia nazwy wsi wskazuje, że wieś powstała w czasie kolonizacji Puszczy Kozienickiej prowadzonej po najazdach mongolsko-tatarskich w 2 połowie XIII w. Nie wiadomo w którym roku i przez kogo została przeniesiona na prawo niemieckie. Najprawdopodobniej stało się to w 3 lub 4 ćwierci XIV w. Wracając do etymologii nazwy wsi to: „miano” oznacza nazwa, czyli Niemianowice, to wieś bezimienna, nienazwana. Jan Długosz w Liber Beneficiorum (1470 - 80) podaje, że wieś znajduje się w parafii p.w. św. Jakuba Apostoła w Skarzyszowie i należy do Andrzeja Ciołka herbu Ciołek. We wsi było 8 półłanków kmiecych, 3 karczmy na rolach oraz 3 zagrodników z rolami. We wsi były także 3 folwarki rycerskie. Dziesięcinę zbierał pleban skaryszewski. Zgodnie z rejestrem poborowym podymnego woj. sandomierskiego z 1569 r. wieś należała do Stanisława Owadowskiego herbu Łabędź. We wsi był folwark na 3 ½ łana 3 kmieci na półłankach, 4 zagrody zagrodników oraz 4 rzemieślników. W 1827 r. wieś miała 14 domów i liczyła 116 mieszkańców. Około 1880 r. we wsi było 17 gospodarstw, a sama wieś liczyła 208 mieszkańców. Chłopi gospodarowali w tym czasie na 322 morgach. Do majątku ziemskiego w Kuczkach należał folwark Niemianowice, który w 1864 r. obejmował 904 morgi.

Piskornica (*Piskorszczyzna: XIX w.*)

Dawniej przysiółek w dobrach niemianowickich obejmujących w 1880 r. 8 domów i 103 mieszkańców na 113 morgach. Jako samodzielna wieś wykształciła się po kolonizacji rozparcelowanego majątku (folwarku) ziemskiego w Niemianowicach.

Podgóra (*Podgóra - XIX w.*)

Wieś powstała w wyniku dziewiętnastowiecznych i dwudziestowiecznych parcelacji folwarku i majątku ziemskiego w Kuczkach. W 1880 r. składała się z 11 obejść gospodarskich na 184 morgach.

Wojśławice (*Woysławycze: 1470-80, Woysławicze: 1578*)

Etymologia nazwy wsi wskazuje, że wieś powstała w czasie kolonizacji Puszczy Kozienickiej prowadzonej po najazdach mongolsko-tatarskich w 2 połowie XIII w. Nie wiadomo w którym roku i przez kogo została przeniesiona na prawo niemieckie. Najprawdopodobniej stało się to w 3 lub 4 ćwierci XIV w. Wracając do etymologii nazwy wsi to pochodzi od pospolitego w XII i XIII w. imienia „Wojśław”. Wojśławice to wieś Wojśława lub jego potomków. Jan Długosz w Liber Beneficiorum (1470-80) podaje, że wieś znajduje się w parafii p.w. św. Jakuba Apostoła w Skarzyszowie i należy do rycerzy: Jakuba Przekuleja, Mikołaja Dobiesza i Marka Alberta herbu Doliwa. We wsi było 8 półłanków kmiecych, 3 karczmy na rolach oraz 3 zagrodników z rolami. We wsi były także 3 folwarki rycerskie. Dziesięcinę zbierał pleban skaryszewski. Zgodnie z rejestrem poborowym podymnego woj. sandomierskiego z 1569 r. wieś Wojśławice miała dwóch właścicieli: Marcina i Jana Przekulejów herbu Doliwa. W części Marcina był folwark, 2 kmieci na półłankach i karczma na ¼ roli. W części Jana również był folwark i 2 ½ łana kmiecego. W 1827 r. wieś miała 20 domów i liczyła 100 mieszkańców. Około 1880 r. we wsi było 29 gospodarstw na 384 morgach. Do majątku ziemskiego (folwarku Wojśławice: 16 drewnianych budynków i wiatrak) należało jeszcze 562 morgi. Wieś była tuż po uwłaszczeniu i częściowym rozparcelowaniu wspomnianego folwarku i powstawał przysiółek Wojśławice Kolonia. Na koniec 2023 r. liczba mieszkańców wynosiła 272 osób.

5.2.3 Krajobraz kulturowy i zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Krajobraz kulturowy to niepowtarzalne, indywidualne oblicze miejsca, którego wizerunek jest syntezą elementów przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z aktywnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne, kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne - zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Ochrona dziedzictwa kulturowego, które należy przekazać przyszłym pokoleniom, jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości i osobowości mieszkańców, by mogli identyfikować się ze swoim miastem i siedliskiem oraz zrozumieć jego historię.

Gmina Gózd znajduje się w radomskim regionie etnograficznym i jest typową gminą rolniczą, w której użytki rolne stanowią ponad połowę wszystkich ziem. Miało to i ma nadal, znaczący wpływ na kształt tutejszego krajobrazu kulturowego. Składa się on z elementów przyrodniczych, a także z osiągnięć cywilizacyjnych człowieka. Istotną częścią krajobrazu kulturowego gminy są pozostałości drewnianej zabudowy mieszkaniowej wykształconej na przełomie XIX i XX w. Elementem charakterystycznym drewnianego budownictwa mieszkaniowego gminy są bogato zdobione okiennice. Ponadto w gminie liczne występują kapliczki, krzyże i figury przydrożne datowane na koniec XIX w., a także na pierwsze i drugie ćwierćwiecze XX w. Najstarsze wsie gminy Gózd założone zostały ok. XIV w. (Klwatka Królewska, Grzmucin, Kłonów, Kłonówek Wieś), XV w. (Niemianowice, Wojsławice, Małęczyn Stary) i XVI w. (Kuczki Wieś).

Pod względem historycznym na tym obszarze główną rolę odegrały dawne szlaki komunikacyjne:

1. Jedna z tras „wołyńskiego traktu handlowego”, znana już w okresie wczesnego średniowiecza, prowadząca od Tczowa i Rawicy w gminie Tczów, przez Kłonów, Wojsławice, Grzmucin, Małęczyn, od przeprawy przez Wisłę w Janowcu do Radomia.

2. Jedna z tras „Starego traktu Puławskiego”, uczęszczana aż do początków XIX w., prowadząca prawdopodobnie odcinkiem drogi ze Zwolenia przez Linów, Podgórze, Gózd, Kuczki i dalej do Radomia.

3. „Nowy trakt puławski”, zwany także „Nowy traktem królewskim” lub „Traktem pocztowym bitym” powstały z inicjatywy Stanisława Staszica i gen. Franciszka Ksawerego Christianiego w ramach modernizacji i rozbudowy układu głównych dróg komunikacyjnych Królestwa Polskiego powstałego po kongresie wiedeńskim w 1815 r., pokrywający się z dzisiejszym przebiegiem trasy krajowej T 44.

Najcenniejsze zabytki nieruchome gminy Gózd zostały przeniesione do Muzeum Wsi Radomskiej. Są to min. stara szkoła i młyn drewniany z 1860 r. z Kuczek, chałupa drewniana z I poł. XIX w. o konstrukcji wieńcowej z dachem czterospadowym krytym strzechą z Kłonowa, drewniany wiatrak „koźlak” z Niemianowic, drewniany budynek urzędu gminnego z Gózdu. Tam odrestaurowane, odpowiednio zabezpieczone i eksponowane świadczą o bogactwie dziedzictwa kulturowego regionu.

ZABYTKOWE UKŁADY PRZESTRZENNE

Wśród miejscowości znajdujących się na terenie gminy Gózd przeważają wsie o układach ruralistycznych ukształtowanych w epoce nowożytnej. Dominującym układem jest ulicówka występująca w większości miejscowości w gminie. W najczystszej formie układ ulicowy występuje w Podgórzu, Grzmucinie, Piskornicy, Kłonówku Kolonii i w Budach Niemianowskich. W ciągu XIX i XX w. zasadnicze układy ruralistyczne w części zostały przekształcone poprzez rozbudowę wsi w kilku kierunkach, bądź lokalizację zespołu folwarcznego. W ten sposób powstały układy wielodrożnicowe w Gózdzie, Kuczkach Kolonii i Małęczynie. Ponadto, na terenie gminy Gózd występują układy przestrzenne wykształcone w XIX i na początku XX w. Są to wsie kolonizacyjne

o układzie rozproszonym oraz rzędówki; przykładem mogą być Kiedrzyń, Czarny Lasek, Kuczki Wieś, Wojsławice, Drożanki, Kłonówek Wieś.

ZABYTKI SAKRALNE

Kuczki Kolonia. Kościół parafialny p.w. św. Józefa Oblubieńca NMP. Kościół usytuowany w centralnej części wsi. Wzniesiony w latach 1930-35. Projekt kościoła sporządził inż. arch. Tomasz Dziekoński z Warszawy. Projekt nosił datę 19 lipca 1930 r. 31 lipca 1930 r. projekt zatwierdziła kuria biskupia. a 24 sierpnia 1931 r. Urząd Wojewódzki. Już w 1930 r. założono fundamenty i wykonano 80 cm. wysokości cokołu. 13 września 1934 r. kościół poświęcił ks. biskup Włodzimierz Jasiński. Prace przy wykończeniu budowy kościoła potrwały do 1935 r. 29 czerwca 1947 r. kościół konsekrował ks. biskup Franciszek Jopa sufragan sandomierski.

Kościół otoczony od wschodu, południa i północy żeliwnym płotkiem na kamiennej ławie. We wschodnim odcinku ogrodzenia brama główna. Kościół murowany z cegły w układzie krzyżowym, cokół z ciosu granitowego, szczyt zachodni otynkowany. Rzut kościoła poprzedzony od wschodu prostokątną kruchtą główną. Jednonawowy, trójprzęsłowy, na planie prostokąta korpus nawowy z wnękami po bokach przęseł, z prostokątnym transeptem o kwadratowym skrzyżowaniu i prostokątnych ramionach, z prostokątnym prezbiterium zamkniętym półkoliście. Po prawej stronie prezbiterium znajduje się zakrystia na planie prostokąta, a po lewej prostokątne pomieszczenie mieszczące składzik na węgiel i niewielkie pomieszczenie mieszczące schody prowadzące na ambonę. Od wsch. kruchta główna i chór muzyczny nad nią, nakryte dwuspadowym dachem. Korpus nawowy, transept i prezbiterium nakryte dachami dwuspadowymi z blachy. Na skrzyżowaniu kalenic korpusu i transeptu arkadowa sygnaturka nakryta cebulastym hełmem.

Witraże według projektu Józefa Kasaraba wykonała firma „S.G. Żeleński” z Krakowa w 1935 r. Ołtarz główny wykonany został w stylu barokowym przez Wytwórnę Robót Kościelnych Z. Węgrzeckiego w Warszawie w 1943 r. W części centralnej umieszczone są trzy obrazy (jeden za drugim) malowane farbą olejną na płótnie. Umieszczony na stałe obraz Matki Bożej Częstochowskiej namalowany w 1958 r. przez S. Gawłowskiego; na pierwszej zasuwie obraz św. Józefa wykonany w 1947 r. i na drugiej zasuwie obraz Najświętszego Serca Jezusa namalowany przez B. Rutkowskiego z Częstochowy w 1944 r. Nad obrazami jest krucyfiks i symbol Ducha Świętego, zaś po bokach znajdują się figury św. Piotra i św. Pawła. Tabernakulum rozbudowane architektonicznie wraz z ołtarzem jest odsunięte od nastawy. W ołtarzu zostały złożone relikwie męczenników: św. Proba i św. Innocentego.

Tabela 1. Obiekty sakralne z tereny Gminy Gózd.

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Material	Czas powstania	Fotografia
1.	Kuczki-Kolonia	Kościół p.w. św. Józefa Oblubieńca NMP	cegła	1930-35 r.	
2.	Kuczki-Kolonia	Ogrodzenie kościoła pw. św. Józefa Oblubieńca NMP	cegła, żelazo	1935 r.	

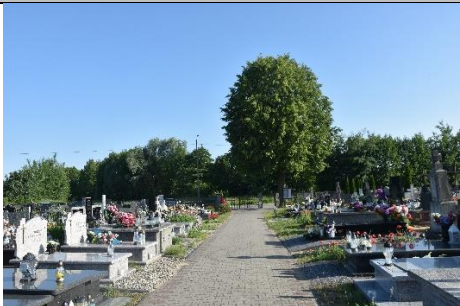
3.	Kuczki-Kolonia	Brama kościoła w ogrodzeniu Kościoła pw. św. Józefa Oblubieńca NMP	żelazo	1935 r.	
----	----------------	--	--------	---------	--

CMENTARZE

Kuczki Kolonia. Cmentarz rzymsko-katolicki. Położony przy drodze Kuczki-Kolonia – Gózd, w pn.-wsch. części wsi. Założony staraniem pierwszego proboszcza ks. Pawła Posłuszyńskiego. Charakter rozplanowania cmentarza geometryczny. Powierzchnia - 1,75 ha. Cmentarz podzielony na kilka sektorów. Układ grobów rzędowy, w części północnej nieregularny. Otoczony niskim, metalowym ogrodzeniem. Najstarszy istniejący nagrobek pochodzi z 1902 r. i należy do Józefa Sochy. W części wschodniej cmentarza zbiorowa mogiła żołnierzy poległych we wrześniu 1939 r. (Alfred Mitsze, Bronisław Romanek, Stanisław Malerasiński, Stanisław Śniady).

Kiedrzyń. Cmentarz rzymsko-katolicki. Cmentarz położony przy skrzyżowaniu dróg, na granicy z miejscowością Małęczyn. Od południa ograniczony ul. Lubelską, od wschodu drogą lokalną, od południa i zachodu polami uprawnymi. Założony w 1957 r. Charakter rozplanowania cmentarza geometryczny. Powierzchnia - 1 ha. Cmentarz podzielony na pięć sektorów. Układ grobów rzędowy. Otoczony ogrodzeniem z siatki metalowej. Główna brama od strony wschodniej.

Tabela 2. Cmentarze z terenu Gminy Gózd.

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Czas powstania	Własność	Stan zachowania	Fotografia
1.	Kuczki-Kolonia	Cmentarz rzymsko-katolicki	1900 r.	parafia	bardzo dobry	
2.	Kiedrzyń	Cmentarz rzymsko-katolicki	1957 r.	parafia	bardzo dobry	

BUDYNKI MIESZKALNE

Wszystkie obiekty mieszkalne Gminy Gózd ujęte w gminnej ewidencji zabytków pochodzą z pocz. XX w. Są to drewniane chaty mieszkalne będące dziedzictwem kulturowym gminy. Prezentują one różny stan zachowania i są najbardziej podatne na różnego rodzaju przekształcenia ze względu na brak świadomości właścicieli oraz problemy finansowe. Budynki te mogą ulec zatarciu np. poprzez:

- niewłaściwą wymianę stolarki okiennej;
- niewłaściwą wymianę stolarki drzwiowej;
- niewłaściwą wymianę połaci dachowej;
- ocieplenie budynku;
- otynkowanie budynku;
- wszelkiego rodzaju dobudówki.

Domy są zazwyczaj jednokondygnacyjne, trójosiowe z wejściem w osi drugiej. Wartym odnotowania charakterystycznym elementem architektonicznym regionu są ozdobne okiennice domów (m.in. Kuczki Kolonia 56, Wojsławice 127). Niejednokrotnym problemem budynków mieszkalnych są próchniejące bale, czy nieszczelna połać dachowa, tym bardziej, że na części budynków występuje eternit. Niezbędna jest jego wymiana ze względu na szkodliwe oddziaływanie zdrowotne.

Tabela 3. Obiekty mieszkalne z terenu Gminy Gózd.

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Materiał	Czas powstania	Fotografia
1.	Drożanki 36	Dom drewniany	drewno	lata 30-te XX w.	
2.	Drożanki 62	Dom drewniany	drewno	lata 30-te XX w.	
3.	Kuczki-Kolonia 44	Dom drewniany	drewno	II ćw. XX w.	
4.	Kuczki-Kolonia 56	Dom drewniany	drewno	II ćw. XX w.	
5.	Klonówek-Kolonia 15	Dom drewniany	drewno	II ćw. XX w.	
6.	Klonówek-Kolonia 24	Dom drewniany	drewno	II ćw. XX w.	

7.	Klonówek-Kolonia 39	Dom drewniany	drewno	ok. 1928 r.	
8.	Klonówek-Wieś 24B	Dom drewniany	drewno	Lata 20-te XX w.	
9.	Niemianowice 6	Dom drewniany	drewno	II ćw. XX w.	
10.	Podgóra 49 (d. nr 17)	Dom drewniany	drewno	II ćw. XX w.	
11.	Wojśławice 127 (d. nr 3)	Dom drewniany	drewno	II ćw. XX w.	

MIEJSCA PAMIĘCI NARODOWEJ

Na terenie Gminy Gózd znajduje się jedno miejsce pamięci narodowej - mogiła żołnierzy polskich (Alfred Mitsze, Bronisław Romanek, Stanisław Malerasiński, Stanisław Śniady) poległych we wrześniu 1939 r. Mogiła położona na cmentarzu parafialnym w Kuczkach Kolonii, we wschodniej jego części, przy ogrodzeniu.

Tabela 4. Miejsca pamięci narodowej z terenu Gminy Gózd.

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Materiał	Czas powstania	Własność	Stan zachowania	Fotografia
1.	Kuczki-Kolonia	Mogiła żołnierzy polskich	lastrico	1939 r.	parafia	bardzo dobry	

KALICZKI, FIGURY I KRZYŻE PRZYDROŻNE

Na terenie Gminy Gózd występuje wiele kapliczek, krzyży i figur przydrożnych. Obiekty tego typu są rozpowszechnionym elementem krajobrazu nie tylko regionu radomskiego, ale i przeważającej części kraju. Ich ustawianie wiązało się z lokalną tradycją oraz religijnym, duchowym doświadczeniem fundatorów katolickich. Powstawały na pamiątkę ważnych wydarzeń historycznych, sytuacji rodzinnych, z obawy przed chorobami czy wojnami. Miały charakter dziękczynny, suplikacyjny a nawet odstrasżający. Najczęściej wybierano lokalizację w pobliżu świątyń, przy skrzyżowaniach, przy wjeździe do wsi przy mostach, a bardziej osobiste przed domami.

W Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Gózd łącznie jest 17 takich obiektów. Przeważnie zbudowane są z cegły oraz betonu, stanowią w większości własność prywatną, stawiane były zazwyczaj w 1 oraz 2 ćw. XX w. Wyjątek stanowi kapliczka domkowa z 2 poł. XVIII w. w Klwatce Królewskiej. W większości są to kapliczki słupowe, posiadające charakter prostego obelisku z krzyżem powyżej bądź z wnęką z figurą Maryi. Ponadto występują trzy figury wotywnie na postumencie oraz jedna kapliczka domkowa z wewnętrznym pomieszczeniem na modlitwę. Prezentują one w zdecydowanej przewadze bardzo dobry stan zachowania.

Do najciekawszych obiektów tego typu należy kapliczka w Klwatce Królewskiej, wpisana do rejestru zabytków pod nr 869 z dnia 01.12.1959 r. Pochodzi z 2 poł. XVIII w. usytuowana przy drodze krajowej nr 12, przy posesji nr 17B. Kapliczka murowana z cegły, obustronnie tynkowana, na rzucie zbliżonym do prostokąta. Dach stromy o konstrukcji drewnianej, dwuspadowy, kryty blachą. W elewacji frontowej, południowej otwór wejściowy. Drzwi drewniane, jednoskrzydłowe, szklone w połowie wysokości, z nadświetlem zakończonym łukowo. Brak stolarki okiennej. Wewnątrz znajduje się obraz Matki Bożej oraz ołtarz, na którym mieści się popiersie papieża Jana Pawła II, figura Jezusa Chrystusa oraz krzyż.

Tabela 5. Kapliczki, figury i krzyże przydrożne z terenu Gminy Gózd.

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Material	Czas powstania	Fotografia
1.	Drożanki	Kapliczka	cegła, beton	ok. 1950 r.	
2.	Gózd	Kapliczka	beton, lastrico	1948 r.	

3.	Gózd	Krzyż	cegła, beton	1883 r.		
4.	Grzmucin	Kapliczka z figurą Św. Jana Nepomucena	drewno	XVIII w.		
4.	Kuczki-Kolonia	Kapliczka	cegła, beton	1922 r.		
5.	Kuczki-Kolonia	Kapliczka	cegła, beton, żelazo	1916 r.		
6.	Kuczki-Kolonia	Figura Jezusa Chrystusa Frasobliwego	cegła, beton	1907 r.		

7.	Kiedrzyń	Kapliczka	cegła, beton	1935 r.		
8.	Klwatka Królewska	Kapliczka	cegła, beton	1936 r.		
9.	Klwatka Królewska	Kapliczka	cegła, beton	1936 r.		
10.	Klwatka Królewska	Kapliczka	cegła, beton	1904 r.		
11.	Klwatka Królewska	Kapliczka	cegła, beton	II poł. XVIII w.		

12.	Kłonów	Kapliczka	cegła, beton	1930 r.	
13.	Klonówek-Wieś	Figura Matki Boskiej Triumfującej	beton	1949 r.	
14.	Wojśławice	Figura Jezusa Chrystusa i Jana Chrzciciela	cegła, beton	1911 r.	
15.	Wojśławice	Kapliczka	cegła, beton	1917 r.	

16.	Wojślawice	Kapliczka	cegła, beton	1910 r.		
17.	Wojślawice	Kapliczka	cegła, beton	1938 r.		

5.2.4 Zabytki archeologiczne

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania, podlegają ochronie i opiece. Na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, prowadząc inwestycje wymagające robót ziemnych, przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych, należy przeprowadzić ratownicze badania archeologiczne w zakresie uzgodnionym z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółowić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych i niekoniecznie może dokładnie odpowiadać zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, ponieważ może okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska. Niezbędne jest także określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków, lub przeznaczonych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych zawartych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo konserwatora zabytków, zgodnie z ustawą o ochronie i opiece nad zabytkami.

Obszar Gminy Gózd znajduje się na ośmiu obszarach AZP: 74-68, 74-69, 74-70, 75-68, 75-69, 75-70, 76-69, 76-70. Na sześciu z nich występują stanowiska archeologiczne. Większość stanowisk archeologicznych została rozpoznana „powierzchniowo” podczas dużego projektu realizowanego już od końca lat 70-tych XX w., jest to Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Większość stanowisk to stanowiska datowane na okres średniowiecza bądź okres nowożytny. Kilka stanowisk podczas weryfikacji powierzchniowej w 2019 r. określono jako - weryfikacja negatywna (nie zarejestrowano

wówczas materiału zabytkowego). Dotyczy to następujących stanowisk: Małęczyn st. 4 (AZP: 74-68/39), Małęczyn st. 5 (AZP: 74-68/40), Małęczyn st. 6 (AZP: 74-68/41), Kiedrzyń st. 1 (AZP: 74-68/48).

Spis stanowisk archeologicznych w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Gózd przedstawia Aneks nr 2 na końcu opracowania.

5.3 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Podstawowe formy ochrony zabytków według Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. stanowią:

1. wpis do rejestru zabytków;
2. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
3. uznanie za pomnik historii;
4. utworzenie parku kulturowego;
5. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze Gminy Gózd funkcjonują dwa z wyżej wymienionych form ochrony zabytków: wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (s. 27 niniejszego opracowania).

5.3.1 Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z *ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków, który zgodnie z przytoczoną powyżej ustawą, jako jedyny organ ochrony zabytków posiada kompetencje wpisywania zabytków do rejestru. Wpis zabytku do rejestru zabytków dokonywany jest na mocy decyzji administracyjnej, w księdze rejestru zabytków, określanej w zależności od kategorii zabytku właściwym symbolem:

- ✓ księga A – zabytki nieruchome,
- ✓ księga B – zabytki ruchome,
- ✓ księga C – zabytki archeologiczne.

Zabytek nieruchomy może zostać wpisany do rejestru z urzędu lub na wniosek właściciela lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym zabytek się znajduje. Do rejestru może być wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpisu dokonuje właściwy Wojewódzki Konserwator Zabytków wydając decyzję administracyjną.

Zabytek wpisany do rejestru, który uległ zniszczeniu w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej albo którego wartość będąca podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych, zostaje skreślony z rejestru. Skreślenie z rejestru następuje na podstawie decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Tabela 6. Zabytki nieruchome z terenu Gminy Gózd wpisane do rejestru zabytków³.

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru zabytków	Data wpisu do rejestru
1.	Klwatka Królewska	Kaplica	869	01.12.1959 r.

³ <https://mwkz.pl/download/rejestr-zabytkow-delegatura-radom>

2.	Kłonówek Wieś ⁴	Kurnik w zagrodzie 36	313/A/85	14.08.1985 r.
3.	Gzowice ⁵	Dom pod nr 20	316/A/85	22.08.1985 r.

5.3.2 Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

W Gminie Gózd nie występują zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.

5.3.3 Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

W Gminie Gózd nie występują stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.

5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Gminy mają dbać między innymi o „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie”, a także zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1. zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
2. inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków
3. inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Informacje o zabytkach nieruchomych, które powinna zawierać karta adresowa, określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t. j. Dz. U. 2021, poz. 56).

Na podstawie art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia programu opieki nad zabytkami. Dodatkowo ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie innych ustaw istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o WZIZT (Warunków Zabudowy i Zagospodarowania Terenu) oraz projektów budowlanych dotyczących zabytków ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Gózd została zaktualizowana w 2025 r., zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ewidencja prowadzona jest w formie kart adresowych zabytków nieruchomych i archeologicznych. Przyjęta została Zarządzeniem Nr 58/2025 Wójta Gminy Gózd z dnia 11.12.2025 r.

Spis zabytków w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Gózd przedstawia Aneks nr 1 i 2 na końcu opracowania.

⁴ Nie stwierdzono w terenie.

⁵ Nie stwierdzono w terenie. Ponadto obecnie obiekt znajduje się na terenie Gminy Jedlnia-Letnisko.

5.5 Dziedzictwo niematerialne

W rozumieniu Konwencji UNESCO, której tekst został przyjęty na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Dziedzictwo niematerialne to rodzaj dziedzictwa, który jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne w rozumieniu wspomnianej wyżej Konwencji obejmuje:

- ✓ tradycje i przekazy ustne, w tym język jako narzędzie przekazu,
- ✓ spektakle i widowiska,
- ✓ zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- ✓ wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki,
- ✓ umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

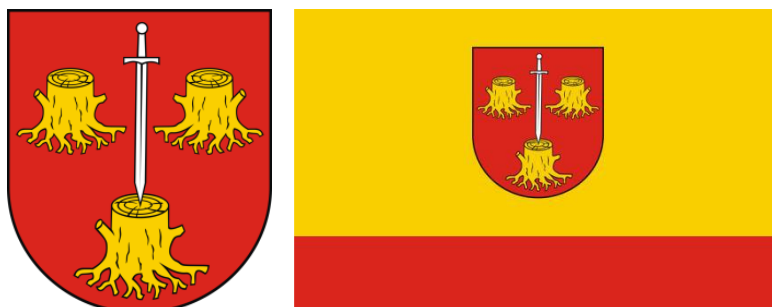
Jednym z corocznych obrzędów na terenie Gminy Gózd są procesje Bożego Ciała w: Kuczkach - Kolonii, Małęczynie, Goździe, Grzmucinie i Kłonówku - Wsi. Jednak największe tradycje tego święta można utożsamiać z parafią p.w. św. Józefa Oblubieńca NMP w Kuczkach - Kolonii. Procesji towarzyszy sypanie kwiatów, chorągwie, baldachim oraz bogato przystrojone ołtarze przez mieszkańców. Panie z kół gospodyń wiejskich ubrane są w regionalne stroje.

Folklor muzyczny i taneczny podtrzymują na terenie gminy koła gospodyń wiejskich, które znajdują się w: Karszówce, Klwatce Królewskiej, Kuczkach - Kolonii, Kłonówku - Wsi, Grzmucinie, Piskornicy, Lipinach, Goździe, Podgórzu, Kiedrzynie, Budach Niemianowskich, Małęczynie, Kłonowie, i Wojsławicach. Część z nich posiada stroje regionalne. Panie wymieniają się doświadczeniami z zakresu gotowania, pieczenia, wykonywania stroików, dekoracji świątecznych i okolicznościowych. Ponadto Koła Gospodyń Wiejskich biorą czynny udział przy organizowaniu imprez w gminie, jak również na terenie powiatu radomskiego, promując kulinarne dziedzictwo kulturowe i produkty regionalne. W gminie Gózd działają również zespoły śpiewacze, które biorą udział w przeglądach artystycznych, festynach i różnego rodzaju uroczystościach przy akompaniamencie akordeonu.

Elementem dziedzictwa niematerialnego Gminy Gózd jest także jej herb, jak i flaga. Zostały one wcielone w życie 29 października 2009 r. wraz z podjęciem Uchwały Nr XLII/203/2009 przez Radę Gminy Gózd po uzyskaniu pozytywnej opinii Komisji Heraldycznej przy MSWiA.

Herbem Gminy Gózd jest: w polu czerwonym trzy złote karczwe w rostrój, pośrodku miecz o rękojeści i głowni srebrnej, tarcza herbowa typu hiszpańskiego otoczona jest czarnym obrysem. Uzasadnieniem symboliki herbu jest fakt, iż większość wiosek gminy powstała w miejscach po wykarczowaniu nieprzebytych ostępów Puszczy Radomskiej (Kozienickiej) stąd symbole w postaci trzech złotych karczów.

Flagą Gminy Gózd jest płat tkaniny o proporcjach: 5:8 dzielony w pas (poziomo) w proporcjach: 3:1 o barwach: żółty szeroki górny pas i wąski dolny czerwony, pośrodku herb gminy. Prócz herbu i flagi Rada Gminy Gózd przyjmując Uchwałę Nr XLII/203/2009 ustanowiła również baner oraz pieczęć Gminy.

Ryc. 2. Herb oraz flaga Gminy Gózd (źródło: www.gozd.pl).

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

6.1 Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy

Analizę stanu zachowania obiektów zabytkowych przeprowadzono w oparciu o Gminną Ewidencję Zabytków. Stan zachowania poszczególnych obiektów opiera się na ocenie zewnętrznych elementów bryły obiektów zabytkowych. Jako stan bardzo dobry przyjęto stan idealny estetycznie jak i konstrukcyjnie, będący najczęściej wynikiem niedawnego remontu, stan dobry w przyjętej ocenie odbiega od niego nieznacznymi zaburzeniami estetyki elewacji, przy stanie zaniedbanym ta estetyka pozostawia wiele do życzenia, przy stanie złym oprócz braku estetyki widoczne jest naruszenie konstrukcji ścian i poszycia dachu, a w przypadku ruiny doszło do całkowitego lub częściowego zburzenia zabytku.

Obiekty nieruchome w większości datowane są na XIX w., przełom XIX i XX w. oraz na początek XX w. Wyjątek stanowi kapliczka wpisana do rejestru zabytków, z 2 poł. XVIII w. i kapliczka drewniana z figurą św. Jana Nepomucena w Grzmucinie z XVIII w.

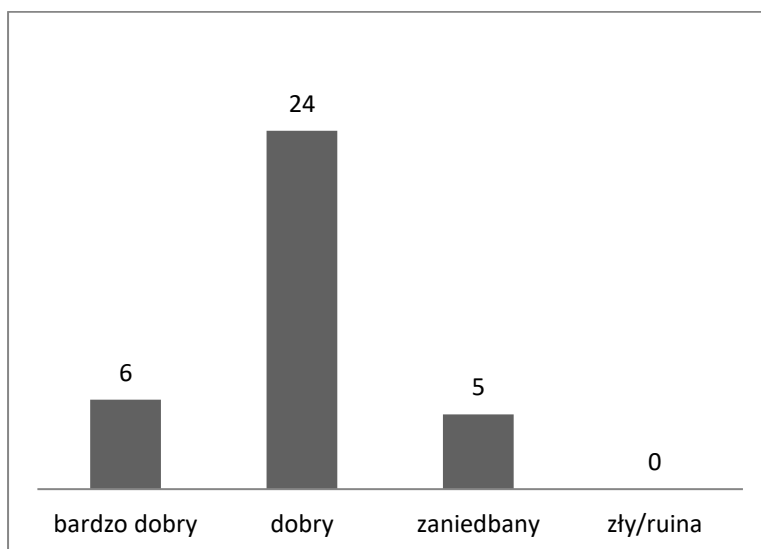
W wykazie figurują obiekty o zróżnicowanych funkcjach. Największą grupę zabytków reprezentują kapliczki, krzyże i figury wotywnie (18 obiektów). Następną grupę stanowią budynki mieszkalne, drewniane (11 obiektów). Pozostałe zabytki ujęte w GEZ to kościół parafialny p.w. św. Józefa Oblubieńca NMP w Kuczki-Kolonia wraz z ogrodzeniem i bramą oraz cmentarz rzymsko-katolicki i mogiła żołnierzy polskich w Kuczki-Kolonia.

Zdecydowana większość zabytków ujętych w GEZ znajduje się we własności prywatnej - 18 obiektów, do gminy należą 2 obiekty, a do parafii p.w. św. Józefa w Kuczkach - 6 obiektów. Własność powiatowego zarządu dróg w Radomiu stanowią 4 kapliczki.

Najwięcej obiektów zabytkowych ujętych w GEZ znajduje się w miejscowości Kuczki-Kolonia - 10. W Wojsławicach odnotowano 5 obiektów, w Klwatce Królewskiej - 4, w Drożankach i Kłonówek-Kolonii - 3. W dwóch miejscowościach występuje po 2 zabytki (Gózd, Kłonówek Wieś), a w sześciu miejscowościach po 1 (Grzmucin, Kiedrzyń, Małęczyn, Kłonów, Niemianowice, Podgóra).

Większość obiektów prezentuje stan dobry oraz bardzo dobry. Do wyjątków należą domy drewniane: w Kuczki-Kolonia 44, Drożanki 36 i 62, Kłonówek-Kolonia 24 oraz Wojsławice 127 (obiekty obecnie nieużytkowane). Budynki znajdują się w złym stanie technicznym, na skutek zaprzestania zamieszkania niszczej - wypaczona stolarka drzwiowa i okienna.

Tabela 7. Stan zachowania obiektów na terenie Gminy Gózd.

Podsumowując ogólny stan zachowania zabytków występujących w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Gózd należy uznać za zadowalający. Stosunek liczbowy obiektów o korzystnej kondycji (bardzo dobry i dobry) w stosunku do niezadowalającej (zaniedbany, zły/ruina) wynosi: 30/5.

6.2 Analiza Szans i zagrożeń

Tabela 8. Analiza SWOT Gminy Gózd.

MOCNE STRONY
• sąsiedztwo miasta powiatowego – Radom, • istniejący System Informacji Przestrzennej Gminy (https://sip.gison.pl/gozd), • duża ilość kapliczek i figur przydrożnych, • dobry i bardzo dobry stan zachowania zabytków, • działalność biblioteki w Goździe oraz jej filii w: Klwatce Królewskiej, Kłonówku i Kuczkach, • działalność świetlic wiejskich, • potencjał społeczny – zespoły folklorystyczne, • działalność kół gospodyń wiejskich, które biorą czynny udział przy organizowaniu imprez w gminie, i na terenie powiatu radomskiego, promując kulinarne dziedzictwo kulturowe i produkty regionalne, • zespoły śpiewacze, w Kłonówku i Goździe. Zespoły biorą udział w przeglądach artystycznych, festynach i różnego rodzaju uroczystościach, • aktualizowana Gminna Ewidencja Zabytków, • obiekty zabytkowe z terenu gminy mieszczące się w Muzeum Wsi Radomskiej, • wolne tereny pod inwestycje turystyczno – krajobrazowe, • atrakcyjne tereny dla rozwoju turystyki - odskocznia dla mieszkańców Radomia.
SŁABE STRONY
• przekształcenia w obszarze historycznych struktur osadniczych, powodujące "zatarcia" układu przestrzennego oraz zmianę skali zabudowy, • niewystarczające środki z budżetu gminy przeznaczone na ochronę zabytków, • stosunkowo niewielka dbałość właścicieli o obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków, • niewystarczająca świadomości mieszkańców miejscowości o występowaniu zabytkowych obiektów (szczególnie w przypadku ewidencji), • zanikanie cech tradycyjnych zabudowy mieszkalnej i gospodarczej (likwidacja detali, zakrywanie drewnianej elewacji - ocieplanie budynków, otynkowania), • brak szlaków turystycznych, • brak centralnego lokalnego ośrodka kultury typu Gminny Ośrodek Kultury, • brak obiektu wystawienniczego na terenie gminy, typu: publiczna galeria, muzeum, izba pamięci, • brak zintegrowanego systemu informacji turystycznej, • słaba promocja turystycznych i kulturowych walorów gminy.
SZANSE
• modernizacja zabytkowych obiektów na terenie gminy z wykorzystaniem dotacji krajowych i unijnych, • wspomaganie przedsięwzięć zmierzających do zachowania i kształtowania ładu przestrzennego z utrzymaniem właściwej ekspozycji obiektów zabytkowych i dostosowywaniem nowej zabudowy do wartości historycznych miejsc, • nowoczesne techniki informatyczne stwarzające możliwość prezentacji dziedzictwa kulturowego na szerszą skalę oraz jego cyfryzację (tworzenie edukacyjnych baz danych), • lokalne tematyczne strony internetowe, • zaangażowanie placówek oświatowych, wychowawczych oraz kościelnych w edukację kulturalną

- warsztaty, pracownie, szkolenia, wykłady,
- zaangażowanie społeczności lokalnej, w tym dzieci i młodzieży w sprawy związane z dziedzictwem kulturowym,
- systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy,
- promocja historycznych traktów i kapliczek,
- położenie przy trasie krajowej nr 12.

ZAGROŻENIA

- rosnące koszty renowacji i konserwacji obiektów zabytkowych,
- wysokie koszty zachowania odrestaurowanych zabytków, konieczność poniesienia dużych nakładów na rewitalizację obiektów zabytkowych,
- wprowadzanie elementów obcych- np. nieprzemyślanej, niezgodnej z historyczną kolorystyki, agresywnych nośników reklamowych, architektury niezgodnej z lokalnymi tradycjami,
- niska świadomość mieszkańców gminy na temat dotyczące skarbów kultury, dziedzictwa i tradycji charakteryzujących gminę,
- degradacja zabytków,
- zanikanie tradycji kulturowych, zwyczajów,
- brak realnych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki.

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Celem niniejszego programu, opracowanego w oparciu o Gminną Ewidencję Zabytków, jest stworzenie wieloletniej strategii ochrony zabytków znajdujących się na terenie Gminy Gózd. Misją gminy, w kontekście zachowania i ochrony jej dziedzictwa kulturowego jest: **"świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego, poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych, a także racjonalne wykorzystanie istniejących zasobów dla rozwoju społeczno-gospodarczego gminy"**.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju gminy. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

Za podstawowe cele programu opieki nad zabytkami należy przyjąć te wynikające z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami, a więc:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

W poprzednim *Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Gózd na lata 2020-2023* wyznaczono trzy główne priorytety oraz ich cele szczegółowe i działania. Niektóre priorytety mają charakter długofalowy, przez co nie było możliwości zrealizowania ich w okresie obowiązywania Programu. W związku z tym planuje się ich wykonanie w kolejnym okresie.

Gmina jest ustawowo zobligowana do opieki nad obiektami, których jest właścicielem: utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych gmina powinna dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcać do dłuższych pobytów.

Zaleca się, aby finansowe wsparcie gminy w latach 2026-2029 przy zadaniach z zakresu opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego, w miarę możliwości, z każdym kolejnym rokiem systematycznie wzrastało do pewnego, stałego poziomu finansowania (np. procentowego udziału w corocznie uchwalanym budżecie). Pozwoli to potencjalnym beneficjentom na zaplanowanie inwestycji w perspektywie kilkuletniej (np. gdy w ciągu jednego roku nie jest możliwe zakończenie prac). Kolejnym rozwiązaniem polepszającym stan zachowania lokalnych zabytków jest występowanie gminy w roli partnera przy projektach unijnych lub ministerialnych, w których beneficjenci (właściciele zabytków) często nie są w stanie zapewnić wymaganego wkładu własnego. Takie działania z pewnością podniosłyby poziom życia mieszkańców oraz atrakcyjność turystyczną gminy.

Zadania GPONZ mogą też być realizowane przez instytucje kultury podległe gminie lub funkcjonujące na jej terenie (np. regionalne izby tradycji, domy kultury, biblioteki) w ramach działalności bieżącej. Ponadto (w zakresie ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie) gmina może wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia, parafie).

7.1 Priorytety i kierunki działań programu opieki nad zabytkami

Poniżej przedstawiono priorytety, kierunki działań i zadania Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Gózd na lata 2026-2029.

PRIORYTET 1

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno - gospodarczego gminy

Kierunek działania 1.1. Ochrona krajobrazu kulturowego i poprawa ładu przestrzennego

Zadania:

- 1.1.1 Współpraca ze Starostwem, Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz Muzeum Wsi Radomskiej.
- 1.1.2 Zgodnie z zapisami ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami, wszelkie działania prowadzone w obrębie zabytków oraz w ich otoczeniu (w granicach wyznaczonych w decyzjach o wpisie do rejestru zabytków) wymagają pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
- 1.1.3 Kreowanie poprawnej polityki przestrzennej w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego miasta w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (MPZP), decyzjach o warunkach zabudowy i decyzjach o lokalizacji inwestycji celu publicznego.
 - ✓ Sporządzenie Planu ogólnego miasta w związku ze zmianami prawa w zakresie planowania przestrzennego. Ustalenia zawarte w planie ogólnym powinny uwzględniać zabytki objęte formami ochrony, o których mowa w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami lub ujęte w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków oraz dobra kultury współczesnej.
 - ✓ W przypadku tworzenia nowych MPZP ochrona zabytków nieruchomości powinna być wyznaczana w zależności od wartości danego obiektu zabytkowego:
 - zabytki wpisane do rejestru zabytków należy obejmować ochroną kilku elementową. Ścisła ochrona konserwatorska winna obejmować obiekt zabytkowy i obszar wpisany do rejestru zabytków - działania w jej obrębie powinny zostać uzależnione od decyzji WKZ. Wokół takiej strefy wskazane jest wyznaczenie obszaru, otuliny, mającego na celu ochronę otoczenia obiektu zabytkowego, w granicach opierających się na naturalnym ukształtowaniu terenu bądź jego aktualnym zagospodarowaniu. W strefie tej powinny zostać wyznaczone rygory dotyczące inwestycji, określające dopuszczalne zagospodarowanie terenu i parametry nowej zabudowy, a także dopuszczalne przekształcenia istniejącej, mającej na celu przeciwdziałanie degradacji otoczenia obiektów zabytkowych i zachowanie ich ekspozycji,
 - obiekty zabytkowe znajdujące się w Gminnej Ewidencji Zabytków należy objąć ochroną punktową. Zabytki z GEZ należy chronić in situ,
 - w MPZP powinna być zawarta ochrona ogólnego krajobrazu gminy, charakteryzująca się utrzymaniem kompozycyjnej spójności, utrwalaniem historycznych układów zabudowy, poprzez kontynuowanie tradycyjnie ukształtowanych lokalizacji kompozycji budynków oraz wykorzystywanych form architektonicznych zmierzających do harmonizowania krajobrazu,
 - ✓ Uchwalenie MPZP dla obszarów, które ich nie posiadają. W pierwszej kolejności dla terenów o dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi lub ważnymi dla ochrony dziedzictwa kulturowego ze względu na sąsiedztwo ważnych części układu przestrzennego (teren zabytkowego układu urbanistycznego miasta). Plany te winny uwzględniać wymogi związane z ochroną znajdujących się na tych obszarach obiektów zabytkowych, w szczególności tych wpisanych do rejestru zabytków, ale także tych uwzględnionych w Gminnej Ewidencji Zabytków. Zaleca się wprowadzenie w stosunku do obiektów z obu tych grup bardziej precyzyjnych, indywidualizowanych zapisów, uwzględniających specyfikę ich bryły, form architektonicznych i kontekstu przestrzennego.

- ✓ Uwzględnianie w planowaniu przestrzennym i działalności inwestycyjnej na terenie miasta zasad ochrony historycznych układów planistycznych miejscowości oraz zasad ochrony krajobrazu kulturowego, w tym w szczególności dążenie do zachowania w niezmienionej formie historycznych panoram, osi widokowych, form terenu, zabytkowych kompozycji zieleni, cmentarzy itp.
- ✓ Odnośnie decyzji o warunkach zabudowy i lokalizacji inwestycji celu publicznego wydawanych przez Wójta Gminy Gózd dla terenów, na których znajdują się obiekty zabytkowe ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków, każdorazowo należy je uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, który narzuci odpowiednie uwarunkowania związane z ich ochroną, o ile uzna je za konieczne,
- ✓ Stanowiska archeologiczne winny być dokładnie oznaczone na załącznikach graficznych do planów miejscowych, natomiast w jego tekście powinny znaleźć się zapisy ustanawiające ochronę konserwatorską i nakazujące uzgadnianie zamierzeń inwestycyjnych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- ✓ Odnośnie decyzji o warunkach zabudowy i lokalizacji inwestycji celu publicznego, wydawanych przez Wójta Gminy Gózd, dla terenów, na których zlokalizowano stanowiska archeologiczne (rozpoznanie powinno się opierać na Gminnej Ewidencji Zabytków), każdorazowo należy je uzgadniać z urzędem konserwatorskim, który narzuci odpowiednie uwarunkowania związane z ich ochroną.

Kierunek działania 1.2. Opieka nad zabytkami nieruchomymi, ze szczególnym uwzględnieniem obiektów i zespołów obiektów charakterystycznych dla gminy i obszaru kulturowego, w którym zlokalizowana jest gmina

Zadania:

- 1.2.1 Prowadzenie prac konserwatorsko-remontowych przy obiektach zabytkowych stanowiących własność władz samorządowych zgodnie z zaleceniami konserwatorskimi oraz wspieranie (dofinansowywanie) tychże prac przy obiektach niebędących własnością gminy:
 - ✓ w pierwszej kolejności należy wykonać prace remontowe i konserwatorskie przy obiektach znajdujących się w złym stanie, a prezentujących znaczne wartości zabytkowe lub historyczne i walory architektoniczne,
 - ✓ wspieranie działań właścicieli zabytków zmierzające do pozyskania środków zewnętrznych na działania konserwatorsko-remontowe przy obiektach zabytkowych nieruchomych i ruchomych,
 - ✓ umieszczenie na stronie internetowej miasta aktualnych informacji związanych z możliwością pozyskania środków finansowych z zakresu ochrony zabytków (m.in. z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Marszałka Województwa Mazowieckiego, Funduszu Kościelnego, Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej) na zabezpieczenie i remont tych obiektów zabytkowych.
- 1.2.2. Eliminowanie prac adaptacyjnych i remontowych przeprowadzanych ze szkodą dla substancji zabytkowej obiektów.
- 1.2.3. Przestrzeganie podstawowych wymogów estetyki w stosunku do zabytkowych obiektów i zespołów obiektów ze szczególnym uwzględnieniem zasad konserwatorskich dotyczących umieszczania reklam, kolorystyki elewacji oraz poprzez działania niskonakładowe jak: bieżąca konserwacja, uporządkowanie obejścia, urządzenie zieleni, wymiana nieestetycznych współczesnych ogrodzeń.
- 1.2.4. Przebudowa lub adaptacja zdegradowanych budynków lub obiektów celem przywrócenia lub nadania im nowych funkcji społecznych, gospodarczych, edukacyjnych, kulturalnych lub rekreacyjnych, i innych.
- 1.2.5. Prowadzenie bieżących prac porządkowych na cmentarzach.
- 1.2.6. Wystąpienie o wpis do rejestru zabytków kościoła parafialnego pw. św. Józefa w Kuczkach Kolonii.

Kierunek działania 1.3. Opieka nad zabytkami ruchomymi

Zadania:

- 1.3.1 Wspieranie prac konserwatorskich w kościele w Kuczkach Kolonii, w miarę potrzeb.
- 1.3.2 Bieżące prace remontowe przy kapliczkach i pomnikach z terenu gminy:
 - ✓ uzgadnianie wszelkich działań przy kapliczkach znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
 - ✓ zachowanie lub przywracanie ich pierwotnej, tradycyjnej bryły, formy, stylu, materiałów, pokrycia dachowego, wystroju i detalu architektonicznego itp.,
 - ✓ opracowanie planu opieki nad zabytkowymi kapliczkami przydrożnymi oraz podjęcie prac konserwatorskich (w miarę potrzeb).

Kierunek działania 1.4. Opieka nad zabytkami archeologicznymi

Zadania:

- 1.4.1 Wspieranie zamierzeń dążących do realizacji ratowniczych badań wykopaliskowych w obrębie stanowisk archeologicznych szczególnie narażonych na zniszczenie.
- 1.4.2 Przeprowadzenie dokładnej kwerendy materiałów archiwalnych archeologicznych (materiały pochodzące z WKZ, NID, Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu oraz Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie) w celu weryfikacji zasięgu oraz stanu faktycznego ilości stanowisk znajdujących się w granicy gminy.
- 1.4.3 Umieszczenie lub uzupełnienie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego stanowisk archeologicznych.

PRIORYTET II

Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego oraz pielęgnacja tożsamości regionalnej

Kierunek działania 2.1. Ochrona wartości niematerialnych

Zadania:

- 2.1.1 Stworzenie systemu informacji wizualnej w formie tablic informacyjnych dotyczących najważniejszych obiektów historycznych i przyrodniczych znajdujących się na terenie gminy - Oznakowanie obiektu rejestrowego – kapliczka w Klwatce Królewskiej.
- 2.1.2 Pielęgnowanie (ochrona) tożsamości kulturowej regionu, wzmacnianie procesów integracyjnych w społeczności regionalnej.
- 2.1.3 Utrwalanie w świadomości społecznej tzw. tradycji miejsca dotyczącej lokalizacji nieistniejących obiektów o istotnym znaczeniu dla historii.
- 2.1.4 Używanie i stosowanie (także w stosunku do nowo powstających zespołów zabudowy) historycznych nazw miejscowych (przysiółków, historycznych nazw ulic itp.), inicjowanie nowego nazewnictwa lub zmian w istniejącym nazewnictwie promujących lokalną historię i lokalne tradycje.
- 2.1.5 Wspieranie inicjatyw nawiązujących w sposób przemyślany do dawnych tradycji regionu, mających na celu ich wskrzeszenie lub przypomnienie - tworzenie lub udział w tworzeniu związanych z tym tematycznych szlaków turystycznych, wystaw, konkursów i różnorodnych imprez o charakterze kulturalno-edukacyjnym).
- 2.1.6 Utrzymanie i bieżąca konserwacja kapliczek i pomników połączone z kultywowaniem, dokumentowaniem i upowszechnianiem tradycji związanej z tymi obiektami.
- 2.1.7 Upamiętnianie i utrwalanie w pamięci mieszkańców, zwłaszcza młodego pokolenia, ważnych wydarzeń historycznych, wybitnych postaci związanych z regionem itp. poprzez działalność wydawniczą, prowadzenie lekcji muzealnych nt. przeszłości i kultury regionu, organizowanie okazjonalnych wystaw i ekspozycji itp.
- 2.1.8 Wspieranie lokalnych inicjatyw zmierzających do udokumentowania, zachowania, kultywowania wartości niematerialnych (pieśni, podania, legendy, tradycje związane z ważnymi wydarzeniami rodzinnymi jak śluby czy pogrzeby, tradycje związane ze świętami, potrawy regionalne, nazwy miejscowe).

- 2.1.9 Wspieranie inicjatyw wydawniczych i przedsięwzięć o charakterze etnograficznym zmierzających do zebrania (udokumentowania) i popularyzacji starych pieśni, przyśpiewek, podań i legend związanych z miastem i jego okolicami.

Kierunek działania 2.2. Rozpoznanie i dokumentowanie zasobu zabytków oraz przetwarzanie informacji o zabytkach

Zadania:

- 2.2.1 Prowadzenie Gminnej Ewidencji Zabytków:
- ✓ systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane nowe dane i aktualizowaną w przypadku zmian w wyniku rozbiórek i remontów dokumentację fotograficzną,
 - ✓ udostępnianie opracowanych kart adresowych do celów projektowych i badawczych dla służb i podmiotów opracowujących wszelkie plany zagospodarowania przestrzennego czy inne programy: np. rewitalizacyjne, opieki nad zabytkami,
- 2.2.2 Udostępnienie wykazu Gminnej Ewidencji Zabytków oraz Gminnego programu opieki nad zabytkami na stronie internetowej Gminy wraz z informacją, jakie ma to znaczenie dla właścicieli owych obiektów i zespołów zabytkowych, do czego są zobowiązani, na co powinni zwracać uwagę.
- 2.2.3 Opracowanie sprawozdania z realizacji zadań GPOnZ (co dwa lata), następnie przedstawienie sprawozdania na sesji Rady Gminy.

Kierunek działania 2.3 Edukacja, promocja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym

Zadania:

- 2.3.1 Opracowanie informatora o zabytkach i obiektach posiadających wartość historyczną.
- 2.3.2 Zintegrowanie działań promocyjnych władz gminy w zakresie turystyki z działaniami władz powiatu, np. poprzez stworzenie szlaków atrakcji turystycznych gminy i powiatu, w których gmina byłaby jednym z punktów na szlaku.
- 2.3.3 Wspieranie działań w zakresie popularyzacji akcentującej walory kulturowe i przyrodnicze turystyki pieszej i rowerowej na terenie gminy oraz rozwijanie towarzyszącej im infrastruktury (ścieżki rowerowe, sezonowe wypożyczalnie sprzętu, punkty widokowe, tablice informacyjne itp.).
- 2.3.4 Wykorzystanie zasobów kulturowych w promocji gminy i intensyfikacji jej rozwoju, np. w powiązaniu z ochroną środowiska, inwestycjami w otoczeniu rolnictwa, ochroną tradycyjnych form gospodarowania.
- 2.3.5 Budowanie klimatu społecznego zrozumienia i akceptacji dla idei ochrony i dawności zabytków odczytywanych, jako źródło tożsamości, wiedzy i dumy z przeszłości, tradycji, wiedzy o sposobie życia i pracy przodków.
- 2.3.6 Wspieranie inicjatyw mających na celu edukowanie społeczeństwa, zwłaszcza dzieci i młodzieży na rzecz ochrony dziedzictwa, ze szczególnym uwzględnieniem tradycji lokalnych i idei małych ojczyzn.
- 2.3.7 Popularyzacja opieki nad zabytkami poprzez wszelkiego rodzaju konkursy premiujące wiedzę i znanstwo dziedzictwa kulturowego:
- 2.3.8 Zainicjowanie w szkołach działających na terenie gminy akcji gromadzenia dawnych i współczesnych fotografii dokumentujących przestrzeń kulturową i życie codzienne mieszkańców gminy.
- 2.3.9 Popieranie istniejących jak i stymulowanie wprowadzania nowych (gry i zabawy edukacyjne dla najmłodszych, publikacje nt. dziedzictwa kulturowego adresowane do dzieci, konkursy itd.) form edukacyjnych prowadzonych przez szkoły
- 2.3.10 Opracowanie, a także wspieranie publikacji (broszura, folder, przewodnik) obejmujących zagadnienia związane z historią gminy, zabytkami oraz z zasadami ochrony dóbr kultury.
- 2.3.11 Uczestnictwo Urzędu Gminy w organizowanych przez Narodowy Instytut Dziedzictwa Europejskich Dniach Dziedzictwa - największego w Europie wydarzenia promującego dziedzictwo kulturowe.

- 2.3.12 Publikacja artykułów o tematyce historii regionu na internetowej stronie Gminy po uprzednim uzyskaniu zgody od autorów.
- 2.3.13 Wygenerowanie mapy z zabytkami (na podstawie GEZ) oraz z elementami dziedzictwa do celów edukacyjnych i promocyjnych.
- 2.3.14 Wspieranie i współpraca ze stowarzyszeniami lokalnymi mającymi na celu zachowanie tradycji i kultury regionu.
- 2.3.15 Organizowanie szkoleń dla pracowników gminy odpowiadających za opiekę i ochronę dziedzictwa kulturowego.

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zadania określone w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Gózd będą wykonywane przy pomocy następujących instrumentów:

- instrumenty prawne, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:
 - ✓ wpis do rejestru zabytków,
 - ✓ decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
 - ✓ ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
 - ✓ ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
 - ✓ ustawa Prawo budowlane,
 - ✓ ustawa Prawo ochrony środowiska,
 - ✓ ustawa o ochronie przyrody,
 - ✓ ustawa o gospodarce nieruchomościami,
 - ✓ ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
 - ✓ ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.
- instrumenty finansowe:
 - ✓ korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje,
 - ✓ współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego” (PPP).
- instrumenty społeczne:
 - ✓ prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego Gminy),
 - ✓ edukacja kulturowa,
 - ✓ pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
 - ✓ współdziałanie z organizacjami społecznymi.
- instrumenty koordynacji:
 - ✓ realizacja projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy ochrony środowiska przyrodniczego, koncepcje, plany rewitalizacji),
 - ✓ współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
 - ✓ współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.
- instrumenty kontrolne:
 - ✓ aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
 - ✓ oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym gminy,
 - ✓ sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania,
 - ✓ monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego,
 - ✓ prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Proces osiągnięcia celów wytyczonych w Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Gózd będzie monitorowany poprzez analizę stopnia jej realizacji. Analiza ta będzie dokonywana każdorazowo przez Wójta Gminy Gózd, zgodnie z ustaleniami art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Z realizacji programu wójt sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia się Radzie Gminy. Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji gminnego programu uwzględniająca: wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami oraz efektywność ich wykonania.

Ocena poziomu realizacji Programu winna uwzględniać m.in.:

- bieżący monitoring Gminnej Ewidencji Zabytków uwzględniający informacje o stanie zachowania obiektów, zmianach lokalizacyjnych, zmianach stosunków własnościowych,
- ocenę zaawansowania prac związanych z rewitalizacją obiektów zabytkowych,
- ocenę prac związanych z opracowaniem aktów prawa miejscowego dla terenów o wysokich wartościach kulturowych,
- ocenę aktywności kulturalnej lokalnej społeczności, w tym ocena przedsięwzięć folklorystycznych i zainteresowań tradycyjnym rękodziełem,
- ocenę aktywności placówek kulturalnych,
- ocenę wykorzystania i funkcjonowania szlaków turystycznych oraz towarzyszącej im infrastruktury,
- ocenę realizacji programu edukacji i promocji zabytków, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technik informatycznych,
- ocenę rozwoju bazy agroturystycznej,
- ocenę kontaktów z właścicielami obiektów w zakresie działań zmierzających do rewitalizacji obiektów zabytkowych.

Po przyjęciu przez Radę Gminy treści Programu w drodze uchwały należy udostępnić dokument do publicznej wiadomości na gminnej stronie internetowej. Program należy sukcesywnie analizować oraz uzupełniać, uwzględniając zmieniające się uwarunkowania prawne, kulturowe i społeczne.

Realizowanie założeń Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Gózd będzie wymagało współpracy nie tylko osób odpowiedzialnych za wdrożenie działań wynikających z celów tego dokumentu, ale także aktywizacji właścicieli, użytkowników obiektów zabytkowych, organizacji pozarządowych, grup społecznego działania, środowisk naukowych itp.

Mając na uwadze dobro ogółu należy dołożyć starań, aby wytyczone cele zostały realizowane. Gmina i podległe jej jednostki zobowiązują się prowadzić działalność informacyjną i popularyzatorską w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

1. Dotacje

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50 % oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;

14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;

15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;

16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7–15;

17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Art. 78. 1. Dotacja może być udzielona w wysokości do 50 % nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.

2. Jeżeli zabytek, o którym mowa w ust. 1, posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

3. W przypadku, jeżeli stan zachowania zabytku, o którym mowa w ust. 1, wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być również udzielona do wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

4. Łączna wysokość dotacji udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego i wojewódzkiego konserwatora zabytków nie może przekraczać wysokości dofinansowania określonej w ust. 1–3.

5. Dotacja, o której mowa w art. 74 ust. 2, jest udzielana we wnioskowanej wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich lub restauratorskich.

Dotacje Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, z Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego oraz ze Starostwa Powiatowego w Radomiu.

Dotacje udzielane przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, z Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego dotyczą tylko obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Ww. instytucje mają możliwość zmiany uchwały dotyczącej finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, tak aby zawierała ona zapisy dotyczące finansowania także obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Natomiast Starostwo Powiatowe w Radomiu daje możliwość uzyskania dotacji na obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz na obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków.

Dotacje gminne

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków określa odpowiednia uchwała podjęta przez radę gminy.

2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe

Fundusz Termomodernizacji i Remontów (dotyczy obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w ewidencji zabytków)

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy,

spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły – wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

Fundusz Kościelny (dotacje dla zabytkowych obiektów sakralnych)

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie.

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo.

Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWiA”, oraz w BIP MSWiA.

Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;

2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

Program Kultura – Interwencje (dotacje dla instytucji zajmujących się kulturą)

Organizatorem Programu Kultura – Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura – Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

Program „Infrastruktura kultury” (dotacje dla instytucji zajmujących się kulturą)

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków może odbywać się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej.

Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS) (dotacje dla instytucji zajmujących się kulturą oraz obiektów wpisanych do rejestru zabytków)

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (inaczej FEnIKS) na lata 2021- 2027 to następca Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (PO IiŚ). Budżet wynosi ponad 25 miliardów euro (w formie dotacji, instrumentów finansowych i instrumentów łączących finansowanie zwrotne oraz dotacyjne) i będzie przeznaczony na kluczowe projekty środowiskowe, energetyczne oraz transportowe, a także na wsparcie w obszarze kultury i ochrony zdrowia.

Głównym celem Programu jest poprawa warunków rozwoju kraju poprzez budowę infrastruktury technicznej i społecznej zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego, w tym poprzez m.in. wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym. Program ma przyczynić się m.in. do wzmocnienia ochrony zabytków o krajowym i światowym znaczeniu, zarówno ruchomych, jak i nieruchomych. Wsparcie ukierunkowane zostanie na tworzenie odpowiednich warunków infrastrukturalnych stymulujących do aktywnego uczestnictwa w kulturze i w życiu społecznym, w tym eliminację barier w dostępie do kultury dla grup z różnych przyczyn wykluczonych. Zastosowane rozwiązania infrastrukturalne, w tym nowoczesne technologie, umożliwią tworzenie innowacyjnej oferty kulturalnej, rozszerzanie jej o nowe formy działalności i cele lub będą przyczyniać się do zwiększenia atrakcyjności świadczonej oferty, w celu budowania przewag konkurencyjnych w aspekcie zarówno gospodarczym jak i społecznym.

Inwestycje będą wspierały procesy transformacji cyfrowej poprzez rozwój infrastruktury, zakup wyposażenia i technologii umożliwiających rozszerzenie grup odbiorców realizowanej oferty (zwiększenie dostępności kultury poprzez umożliwienie korzystania z niej grupom dotychczas wykluczonym np. niepełnosprawni; zwiększenie zasięgu oferty – upowszechnianie oferty on-line) oraz zapewnienie bezpieczeństwa funkcjonowania w warunkach różnego rodzaju kryzysów (na podstawie doświadczeń związanych z wystąpieniem pandemii Covid-19).

Wsparciem zostaną objęte państwowe i współprowadzone instytucje kultury, biblioteki przechowujące Narodowy Zespół Biblioteczny oraz publiczne szkoły i uczelnie artystyczne. Ponadto o wsparcie mogą ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego oraz kościoły i związki wyznaniowe w zakresie prowadzonej działalności kulturalnej, zlokalizowane na obszarach wpisanych na listę UNESCO lub Pomników Historii.

Zakres wsparcia w ramach celu szczegółowego obejmuje także działania infrastrukturalne mające na celu ochronę i zachowanie otoczenia zabytkowych obiektów. Niejednokrotnie inwestycje będą realizowane w bliskim sąsiedztwie lub na terenie objętym planem rewitalizacji, co wpłynie korzystnie na ogólny rozwój większych obszarów.

Wszystkie ww. typy działań będą mogły być realizowane w formule projektów partnerskich, które przyczynią się do lepszego zarządzania dziedzictwem kulturowym i promowania dziedzictwa kulturowego, co w konsekwencji wpłynie na większą identyfikację społeczeństwa z danym miejscem.

Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury – 700 000 000 euro.

Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027 (dotacje dla instytucji zajmujących się kulturą)

Priorytet II: Zaawansowane usługi cyfrowe – jednym z celów programu jest stymulowanie rynku ponownego wykorzystywania zasobów kultury i danych naukowych. Powstałe e-usługi powinny zapewnić zdalny dostęp do unikalnych narzędzi oraz umożliwić przetwarzanie, analizę, bezpieczne gromadzenie i archiwizację dużych zbiorów danych, co będzie skutkowało przyspieszeniem rozwoju takich obszarów jak np.: kultura i rozrywka, motoryzacja, e-zdrowie, transport, bezpieczeństwo publiczne, energetyka, technologie finansowe czy rolnictwo.

2.1 Wysoka jakość i dostępność e-usług publicznych – np. tworzenie, rozwój, integracja e-usług publicznych, wykorzystanie potencjału informacji sektora publicznego (ISP) i technologii

w administracji z zastosowaniem np. analiz wielkich zbiorów danych oraz metod sztucznej inteligencji.

2.3 Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji – np. digitalizacja zasobów kultury, administracji i nauki (m.in. dane z badań naukowych oraz zasobów edukacyjnych finansowanych ze środków publicznych). Program zakłada podejmowanie działań zwiększających otwartość oraz poziom ponownego wykorzystania danych z zasobów kultury (w tym niebędących ISP), nauki i administracji. Wsparcie będzie udzielane również na budowę lub modernizację i udostępnianie rozwiązań informatycznych do prowadzenia zaawansowanej analityki danych z wykorzystaniem nowych technologii.

Beneficjentami Programu mogą być m.in.: instytucje kultury, przedsiębiorcy, obywatele, NGO.

Kreatywna Europa 2021-2027 (dotacje dla instytucji zajmujących się kulturą)

Kreatywna Europa (Creative Europe) to program Komisji Europejskiej, którego celem jest wsparcie ponadnarodowych działań europejskich sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnego w obszarze kultury i sztuki przyczyniających się do budowania kompetencji, profesjonalizacji i zwiększania konkurencyjności sektorów na rynku globalnym, wpływ na zwiększanie dostępu do kultury i sztuki, docieranie do nowych grup odbiorców i zwiększanie uczestnictwa w kulturze, rozwój współpracy międzynarodowej oraz wsparcia ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców, ochrony i propagowania różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie technologii i wdrażanie innowacji w sektorach oraz dostosowania sektorów do zmiany cyfrowej.

W ramach nowej edycji Programu istotne będą także wsparcie sektorów w odbudowie po kryzysie wywołanym pandemią COVID-19, zrównoważony rozwój i zielona transformacja sektorów, równość i równouprawnienie oraz włączanie społeczne poprzez kulturę i sztukę.

Program będzie wdrażany poprzez komponenty:

- komponent Media – wspierający działania sektora audiowizualnego,
- komponent Kultura – wspierający działania sektorów kultury i kreatywnego,
- komponent międzysektorowy – wspierający rozwój innowacji w projektach łączących sektory kultury, kreatywny i audiowizualny, a także sektor wysokiej jakości mediów informacyjnych i rozwój umiejętności krytycznego korzystania z mediów.

11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTEKÓW

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd miejski powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina.

2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gmina.

Gmina jest ustawowo zobligowana do opieki nad obiektami zabytkowymi, których jest właścicielem: utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych gmina powinna dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcać do dłuższych pobytów.

Wydatki budżetu Gminy Gózd za 2020 r. na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego (346.269,08 zł)⁶:

- Biblioteki w tym dotacja dla instytucji kultury,
- Domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby – głównie wydatki świetlicy w Wojsławicach, Kłonówku, Goździe i w Kiedrzyńcu.
- Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami - wydatki dotyczą opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.

Wydatki budżetu Gminy Gózd za 2021 r. na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego (353.160,20 zł)⁷:

- Biblioteki w tym dotacja dla instytucji kultury,
- Domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby - głównie wydatki świetlicy w Wojsławicach, Kłonówku, Goździe i w Kiedrzyńcu.

Wydatki budżetu Gminy Gózd za 2022 r. na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego (440.113,21 zł)⁸:

- dotacje dla instytucji kultury (Biblioteki),
- wydatki świetlicy w Wojsławicach, w Kiedrzyńcu, w Kłonówku i w Goździe.
- Centra kultury i sztuki - realizacji planu na zadanie pn."Wydawanie czasopisma „Radomskie 24/Kultura -Region-Samorząd" oraz utrzymanie portalu internetowego „Radomskie 24.pl".

⁶ Sprawozdanie z wykonania budżetu gminy Gózd za 2020 rok.

⁷ Sprawozdanie z wykonania budżetu gminy Gózd za 2021 rok.

⁸ Sprawozdanie z wykonania budżetu gminy Gózd za 2022 rok.

ANEKS 1. WYKAZ ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH Z TERENU GMINY GÓZD

L.p.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Nr działki	Datowanie	Numer rejestru
1	Drożanki	nr 36	Dom drewniany	314, obręb 0011 Drożanki	I. 30-te XX w.	
2	Drożanki	naprzeciw posesji nr 45	Kapliczka	590/2, obręb 0011 Drożanki	ok. 1950 r.	
3	Drożanki	nr 62	Dom drewniany	104, obręb 0011 Drożanki	I. 30-te XX w.	
4	Gózd	przy skrócie z ul. Starowiejskiej w ul. Czarnecką	Kapliczka	1374/1, obręb 0009 Gózd	1948 r.	
5	Gózd	ul. Radomska 7 przed budynkiem Urzędu Gminy	Krzyż	175, obręb 0009 Gózd	1883 r.	
6	Grzmucin	obok posesji nr 83	Kapliczka drewniana z figurą Św. Jana Nepomucena	387, obręb 0007 Grzmucin	XVIII w.	
7	Kuczki-Kolonia	płn.-wsch. część wsi	Cmentarz rzymsko-katolicki	226, obręb 0016 Kolonia Kuczki	1900 r.	
8	Kuczki-Kolonia	na cmentarzu parafialnym rzymsko-katolickim, wsch. część	Mogiła żołnierzy polskich	226, obręb 0016 Kolonia Kuczki	1939 r.	
9	Kuczki-Kolonia	w centralnej części wsi	Kościół pw. Św. Józefa Oblubieńca NMP	674, obręb 0016 Kolonia Kuczki	1930-35 r.	
10	Kuczki-Kolonia		Ogrodzenie Kościoła pw. św. Józefa Oblubieńca NMP	674, obręb 0016 Kolonia Kuczki	1935 r.	
11	Kuczki-Kolonia		Brama kościelna w ogrodzeniu Kościoła pw. św. Józefa Oblubieńca NMP	674, obręb 0016 Kolonia Kuczki	1935 r.	
12	Kuczki-Kolonia	przy drodze, na północ od posesji nr 58	Kapliczka	562/1, obręb 0016 Kolonia Kuczki	1922 r.	
13	Kuczki-Kolonia	nr 44	Dom drewniany	696/8, obręb 0016 Kolonia Kuczki	II ćw. XX w.	
14	Kuczki-Kolonia	nr 56	Dom drewniany	713, obręb 0016 Kolonia Kuczki	II ćw. XX w.	
15	Kuczki-Kolonia	przy posesji 41A	Kapliczka	887/1, obręb 0016 Kolonia Kuczki	1916 r.	
16	Kuczki-Kolonia	przy skrócie z drogi nr 12 na Kluczki Kolonię	Figura Jezusa Chrystusa Frasobliwego	199, obręb 0016 Kolonia Kuczki	1907 r.	
17	Kiedrzyń	ul. Makowa/ul. Lubelska, na terenie cmentarza rzymsko-katolickiego	Kapliczka	108, obręb 0006 Kiedrzyń	1935 r.	
18	Małęczyn		Cmentarz rzymsko-katolicki	108, obręb 0006 Kiedrzyń	1957 r.	

19	Klwatka Królewska	przy skrócie z drogi nr 12 na Klwatkę, ok. 50 m. od stacji paliw	Kapliczka	458, obręb 0012 Klwatka	1936 r.	
20	Klwatka Królewska	przy skrzyżowaniu dróg, obok posesji nr 97	Kapliczka	385, obręb 0012 Klwatka	1936 r.	
21	Klwatka Królewska	przy drodze nr 12, na zach. od posesji nr 16	Kapliczka	524, obręb 0012 Klwatka	1904 r.	
22	Klwatka Królewska	przy drodze nr 12, przy posesji nr 17C	Kapliczka	384/2, obręb 0012 Klwatka	II poł. XVIII w.	869 z dn. 01.12.1959 r.
23	Kłonów	na skrzyżowaniu, przy skrócie na Kłonówek-Kolonia	Kapliczka	178/2, obręb 0018 Kłonów	1930 r.	
24	Kłonówek - Kolonia	nr 15	Dom drewniany	367/5, obręb 0017 Kolonia Kłonówek	II ćw. XX w.	
25	Kłonówek - Kolonia	nr 24	Dom drewniany	420/1, obręb 0017 Kolonia Kłonówek	II ćw. XX w.	
26	Kłonówek - Kolonia	nr 39	Dom drewniany	434/2, obręb 0017 Kolonia Kłonówek	ok. 1928 r.	
27	Kłonówek - Wieś	nr 24B	Dom drewniany	154, obręb 0013 Kłonówek	I. 20-te XX w.	
28	Kłonówek - Wieś	na posesji nr 1	Figura Matki Boskiej Triumfującej	308/1, obręb 0013 Kłonówek	1949 r.	
29	Niemianowice	nr 6	Dom drewniany	214, obręb 0015 Niemianowice	II ćw. XX w.	
30	Podgóra	nr 49 (d. nr 17)	Dom drewniany	344/1, obręb 0001 Podgóra	II ćw. XX w.	
31	Wojślawice	nr 127 (d. nr 3)	Dom drewniany	1088, obręb 0010 Wojślawice	II ćw. XX w.	
32	Wojślawice	obok posesji nr 162	Figura Jezusa Chrystusa i Jana Chrzciciela	1062, obręb 0010 Wojślawice	1911 r.	
33	Wojślawice	przy drodze Kuczki-Wojślawice, ok. 20 m. od zabudowań	Kapliczka (warsztat kamieniarski Franciszka Hebdzyńskiego)	1231, obręb 0010 Wojślawice	1917 r.	
34	Wojślawice	przed posesją nr 1	Kapliczka	2/5, obręb 0010 Wojślawice	1910 r.	
35	Wojślawice	przed posesją nr 40	Kapliczka	32/2, obręb 0010 Wojślawice	1938 r.	
	Grzmucin	nr 33 - nie stwierdzono w terenie	Chałupa			
	Grzmucin	nr 33 - nie stwierdzono w terenie	Stodoła drewniana			
	Grzmucin	nr 56 - nie stwierdzono w terenie	Chałupa			
	Grzmucin	nr 88 - nie stwierdzono w terenie	Chałupa			
	Kuczki-Kolonia	nie stwierdzono w terenie	Dzwonnica przykościelna			

	Kuczki-Kolonia	nie stwierdzono w terenie	Plebania			
	Kłonówek - Wieś	nie stwierdzono w terenie	Kurnik w zagrodzie 36			313/A/85 z dn. 14.08.1985 r.
	Kłonówek	nr 23 - nie stwierdzono w terenie	Chałupa			
	Podgóra	nie stwierdzono w terenie	Wiatrak drewniany			

ANEKS 2. WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH Z TERENU GMINY GÓZD

L.p.	Miejscowość	Nr obszaru AZP	Nr st. w miejscowości	Nr st. na obszarze	Funkcja obiektu	Chronologia
1	Budy Niemianowskie	74-70	1	4	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit? średniowiecze
2	Budy Niemianowskie	74-70	1	5	obozowisko	mezolit-neolit
3	Budy Niemianowskie	74-70	2	6	osada	neolit (k. pucharów lejkowatych)
4	Budy Niemianowskie	74-70	3	8	osada	wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
5	Drożanki	75-70	1	4	śląd osadnictwa osada?	wczesne średniowiecze średniowiecze XV-XVII w.
6	Drożanki	75-70	1	6	śląd osadnictwa	średniowiecze-nowożytność
7	Drożanki	75-70	2	7	osada	późne średniowiecze- nowożytność
8	Gózd	75-70	1	1	cmentarzysko szkieletowe	
9	Grzmucin	75-69	1	4	śląd osadnictwa	XVII w.
10	Grzmucin	75-69	2	5	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	XVI w. XVI-XVII w.
11	Grzmucin	75-69	3	6	śląd osadnictwa	XVI-XVII w.
12	Grzmucin	75-69	4	7	śląd osadnictwa	XVII w.
13	Kiedrzyń	74-68	1	48	<u>Badania powierzchniowe z 1984 r.:</u> śląd osadnictwa osada <u>Badania powierzchniowe z 2019 r.</u> weryfikacja negatywna	<u>Badania powierzchniowe z października 1984 r.:</u> epoka brązu wczesne średniowiecze <u>Badania powierzchniowe z 2019 r.</u> weryfikacja negatywna
14	Klwatka	74-69	3	21	osada	średniowiecze (XI-XV w.)
15	Klwatka B	74-69	1	14	osada	epoka brązu?
16	Klwatka Królewska	74-69	2	20	śląd osadnictwa	średniowiecze?
17	Klwatka-Figietów	74-69	1	15	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka brązu (k. łuzicka) średniowiecze (XI-XV w.)
18	Klwatka-Figietów	74-69	2	16	śląd osadnictwa	epoka brązu (k. łuzicka)
19	Klwatka-Figietów	74-69	3	17	śląd osadnictwa	?
20	Kłonów	75-69	1	10	śląd osadnictwa	neolit
21	Kłonów	75-69	2	11	śląd osadnictwa	k. pucharów lejkowatych
22	Kłonów	75-70	1	4	śląd obozowiska śląd osadnictwa	epoka kamienia nowożytność
23	Kłonów	75-70	2	5	śląd obozowiska śląd osadniczy	epoka kamienia ?
24	Kłonówek	75-69	1	9	osada?	XVII w.
25	Kolonia Kuczki (Bekermanówka)	74-70	1	1	obozowisko osada	neolit-wczesna epoka brązu wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)

26	Kolonia Kuczki (Bekermanówka)	74-70	1	12	śląd obozowiska	epoka kamienia
27	Małęczyn	74-69	2	23	osada	neolit (k. pucharów lejkowatych)
28	Małęczyn	74-69	3	24	osada	średniowiecze (XI-XV w.)
29	Małęczyn	75-68	2	72	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze? nowożytność?
30	Małęczyn	74-68	4	39	<u>Badania powierzchniowe z 1984 r.:</u> śląd osadnictwa <u>Badania powierzchniowe z 2019 r.</u> weryfikacja negatywna	<u>Badania powierzchniowe z października 1984 r.:</u> starożytna <u>Badania powierzchniowe z 2019 r.</u> weryfikacja negatywna
31	Małęczyn	74-68	5	40	<u>Badania powierzchniowe z 1984 r.:</u> śląd osadnictwa <u>Badania powierzchniowe z 2019 r.</u> weryfikacja negatywna	<u>Badania powierzchniowe z października 1984 r.:</u> mezolit-wczesna ep. brązu <u>Badania powierzchniowe z 2019 r.</u> weryfikacja negatywna
32	Małęczyn	74-68	6	41	<u>Badania powierzchniowe z 1984 r.:</u> śląd osadnictwa <u>Badania powierzchniowe z 2019 r.</u> weryfikacja negatywna	<u>Badania powierzchniowe z października 1984 r.:</u> nowożytność <u>Badania powierzchniowe z 2019 r.</u> weryfikacja negatywna
33	Małęczyn Nowy	74-69	1	22	śląd osadnictwa	epoka brązu (k. łużycka?)
34	Małęczyn Stary	75-68	1	71	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	późne średniowiecze nieokreślona (średniowiecze lub nowożytność) nowożytność
35	Małęczyn Stary	75-69	1	12	osada?	XVII w.
36	Małęczyn Stary	75-69	2	13	śląd osadnictwa osada?	XVI w. XVII w.
37	Małęczyn Stary	75-69	3	14	osada? śląd osadnictwa śląd osadnictwa	XVI w. XVI-XVII w. XVIII w.
38	Piskornica	74-70	1	5	śląd osadnictwa	neolit-wczesna epoka brązu
39	Podmostki	75-70	1	3	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka brązu (k. trzciniecka) średniowiecze XVI-XVII w.
40	Trzymorgi	75-69	1	15	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	XVII-XVIII w. XVIII w.
41	Wojsławice	75-69	1	16	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit wczesne średniowiecze (XII w.) XVII w.
42	Wojsławice	75-69	2	17	osada? osada?	neolit (k. pucharów lejkowatych) XVII w.
43	Wojsławice	75-69	3	18	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze (XIII-XIV w.) XVI-XVII w. XVII w.

Materiały wykorzystane w tekście:

- 1) Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (*Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 ze zm.*).
- 2) Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 1292, ze zm.*).
- 3) Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 1465, ze zm.*).
- 4) Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 1130, ze zm.*).
- 5) Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (*t. j. Dz. U. z 2025, poz. 418*).
- 6) Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 54, ze zm.*).
- 7) Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 1478, ze zm.*).
- 8) Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 1145, ze zm.*).
- 9) Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 87*).
- 10) Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 1491, ze zm.*).
- 11) Ustawie z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 576*).
- 12) Ustawie z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (*t. j. Dz. U. z 2018, poz. 2337*).
- 13) Ustawie z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (*t. j. Dz. U. z 2015, poz. 774, ze zm.*).
- 14) Ustawie z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 82*).
- 15) Ustawie z dnia 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 1176, ze zm.*).
- 16) Ustawie z dnia 28 września 1991 r. o lasach (*t. j. Dz. U. z 2025, poz. 567*).
- 17) Ustawie z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 1572, ze zm.*).
- 18) Ustawie z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadku i darowizn (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 1837*).
- 19) Ustawie z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 278*).
- 20) Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (*t. j. Dz. U. z 2022, poz. 385*).
- 21) Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (*t. j. Dz. U. z 2022, poz. 2393*).
- 22) Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (*t. j. Dz. U. z 2020, poz. 164*).
- 23) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (*Dz. U. z 2019, poz. 1721*).
- 24) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (*Dz. U. z 2019, poz. 1886*).
- 25) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 28.04.2017 r. ws. Listy Skarbów Dziedzictwa (*Dz. U. z 2017, poz. 928*).
- 26) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 30.09.2024 r. zmieniające rozporządzenie ws. dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (*Dz. U. z 2024 r. poz. 1462*);

- 27) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 10.01.2014 r. ws. dotacji na badania archeologiczne (*Dz. U. z 2014, poz. 110*).
- 28) Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 9.02.2004 r. ws. wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (*Dz. U. z 2004, nr 30, poz. 259*).
- 29) Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 25.08.2004 r. ws. organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (*Dz. U. z 2004, nr 212, poz. 2153*).
- 30) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 18.04.2011 r. ws. wywozu zabytków za granicę (*Dz. U. z 2011, nr 89, poz. 510*).
- 31) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 19.07.2019 r. ws. wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (*Dz. U. z 2019, poz. 1470*).
- 32) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 3.02.2006 r. zmieniające rozporządzenie ws. odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (*Dz. U. z 2006, nr 24, poz. 181*).
- 33) Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 09.04.2004 r. ws. organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (*Dz. U. z 2004, nr 75, poz. 706*).
- 34) Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 01.04.2004 r. ws. nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (*Dz. U. z 2004, nr 71, poz. 650*).
- 35) Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026.
- 36) Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)
- 37) Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030.
- 38) Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030.
- 39) Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Mazowieckim na lata 2022-2025.
- 40) Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030. Innowacyjne Mazowsze.
- 41) Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego.
- 42) Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Radomskiego na lata 2024-2028.
- 43) Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Radomskiego do 2030 roku.
- 44) Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Gózd.
- 45) Strategia Rozwoju Gminy Gózd na lata 2021-2030.
- 46) Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Gózd.
- 47) Materiały udostępnione przez Urząd Gminy Gózd.
- 48) Materiały udostępnione przez Wojewódzki Urząd ochrony Zabytków Delegatura Radom.
- 49) Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Gózd.

www.zabytek.pl

<https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/>

www.nid.pl

www.samorząd.nid.pl

Spis tabel, rycin i fotograf:

Ryc. 1. Gmina Gózd (źródło: <https://sip.gison.pl/gozd>).

Ryc. 2. Herb oraz flaga Gminy Gózd (źródło: www.gozd.pl).

Tabela 1. Obiekty sakralne z terenu Gminy Gózd.

Tabela 2. Cmentarze z terenu Gminy Gózd.

Tabela 3. Obiekty mieszkalne z terenu Gminy Gózd.

Tabela 4. Miejsca pamięci narodowej z terenu Gminy Gózd.

Tabela 5. Kapliczki, figury i krzyże przydrożne z terenu Gminy Gózd.

Tabela 6. Zabytki nieruchome z terenu Gminy Gózd wpisane do rejestru zabytków.

Tabela 7. Stan zachowania obiektów na terenie Gminy Gózd.

Tabela 8. Analiza SWOT Gminy Gózd.

